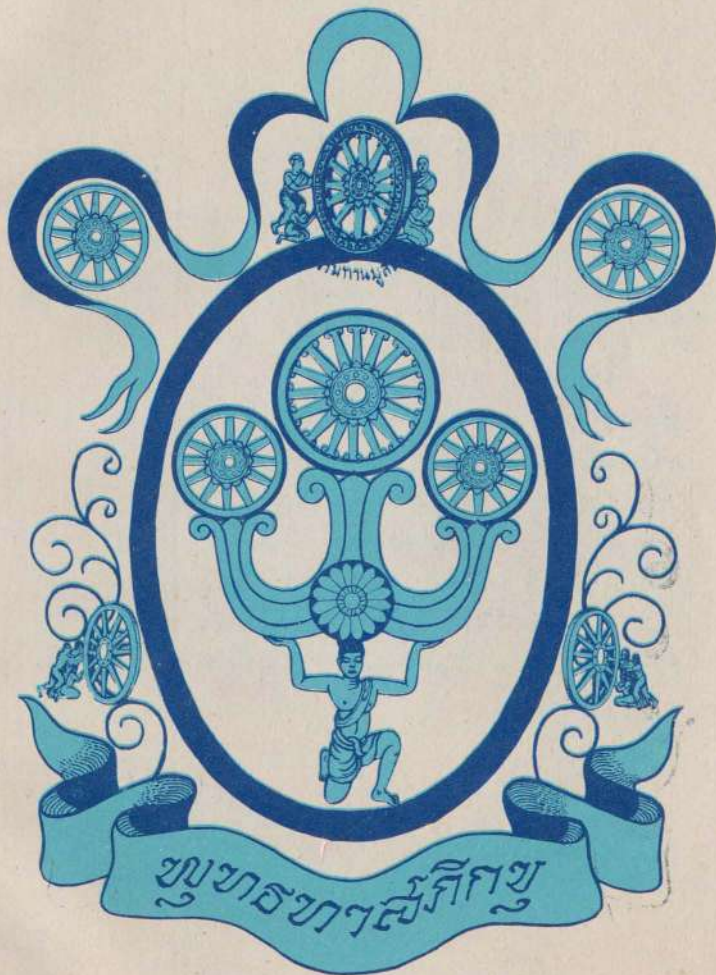

BIA-P.2.3.1/3-2

การศึกษาคืออะไร?

โดย

ชุดหมอนล้อ อันดับ ๒

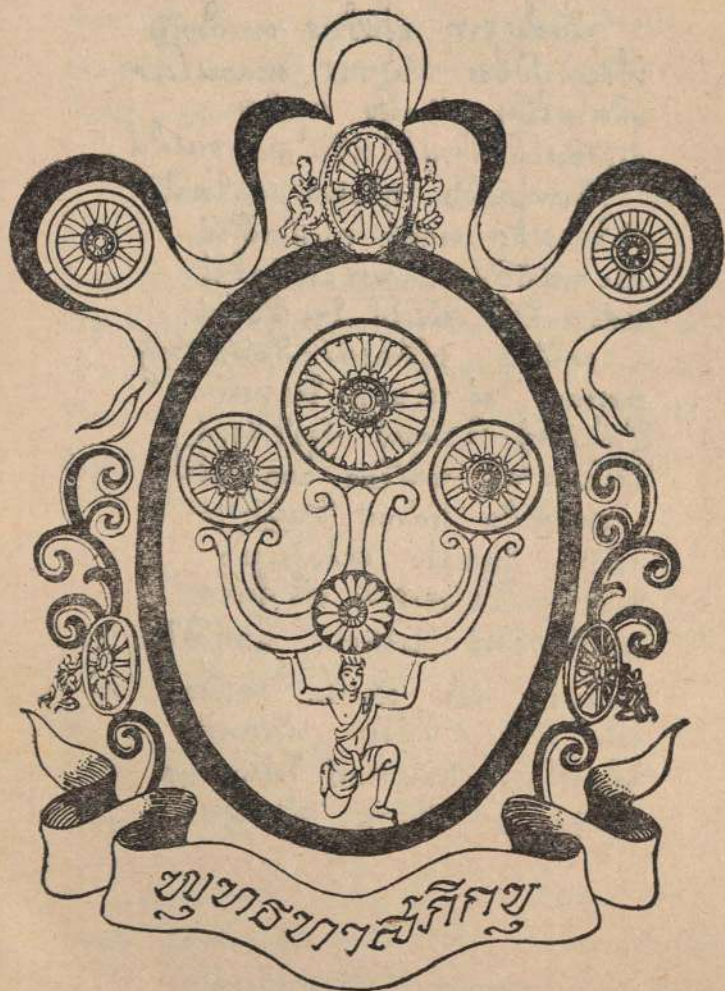
๑๓๓ นี ๑๓๓๓ โท โท.

มีโยนิกร ละมิ่ง ซึ่งพระเค้า
 ไปต่อพวงเขา ชาวพทธ ศาสนา
 ผู้ซึ่งมีมิ่ง โยนิกรท พระศาสดา
 มีป ชรรมา กิ่งมิ่ง ซึ่งตัวเอง,
 ประกอบกรรม ทำมา ซึ่งทิศผล
 ตั้งแต่ต้น จนปลาย ได้เหมาะเหม็ง
 ทั้งทั่วโลก ทั่วธรรม ก็ดีเกรง
 ถือ เผลบง สรรพ์ ตัว อยู่ทั่วกัน.
 ๑๓๓๓ นี ๑๓๓๓ โท โท, แปล
 ว่า "ตัว มิ่ง ตัว" แห่ง, ทำเป็นฉัน
 มีคนอื่น ไป คนเวียน มาเห็นร ธรรม
 มิ่ง เขา มี - มี "มิ่ง" เหมือนมิ่ง ตัว ๙

พุทธทาส อินทปัญโญ

การศึกษาคืออะไร?

ของ

คำปรารภ

ทรงจัดพิมพ์หนังสือชุดอนุบาลธรรมจักรนี้ ขึ้นเสีย
เพราะ ก็โดยมองหมายการกล่าวนำ แห่งศีลธรรม เป็นวัตถุ
ประสงค์ ส่วนแต่ข้อใด ๆ และด้วยความวิเศษ ทางจิต ทั่ว
โดยคุณ อำนวยผลสืบ.

ตาม: เริ่ม ปรัชญาชีวิต ของชีวิต, แต่เราสนใจ
กันเพียงมีจิตสำนึกแห่งจิต สำนึกรับรู้งาน. ชีวิตที่ขาด
ปรัชญาชีวิตนี้ นั่น เริ่ม ชีวิตที่ขาดแล้ว และเริ่ม ความสูญ
เสีย ซึ่งไว้แก่ การขาดทางจิต เพราะขาดมีจิตสำนึก ของ
ที่: เป็นไปกับ ไม่ได้โดย. ความมี ชีวิตที่ปราศจาก
ธรรมะ นั้น เป็น ความทุกข์ ของแต่ละคน และ จะ
สิ้นทาง แก่ กัน และ กัน จน การ ทั้ง นี้ จะ ดับ ผล สืบ ไป
เป็น ที่ สุด.

เป้าหมายของมนุษย์ที่ถูกตัดที่ คือ การที่
คน มีความสุขเป็น เป็น ที่ พอใจ และ มี การ เคลื่อนไหว
ชีวิตที่ เป็นไป ไป กัน แต่ กัน แต่ กัน อยู่ จาก การ มีชีวิต
นี้ และ ตลอด เวลา. นี่ คือ ความ สุข ซึ่ง อยู่ กับ การ
ดี กับ การ ดี คือ การ ใช้ เวลา ของ เรา มี ความ เป็น
มนุษย์ อัน ถูก ตัด และ สุข ทุกข์.

ชื่อ ของ เรา คือ ชื่อ เป็น ดี รัก - ชื่อ สั้น ง่าย การ
การ นี้ ต่อ ปรารถนา ถึง ทุก คน ที่ แม้ ชีวิต ก็ อาจ เสีย เสีย
นี้ ได้; คือ ชื่อ การ ชื่อ นี้ การ ของ การ คน แก่ คน ใหม่

การศึกษาคืออะไร ?

(ตามทัศนะของพุทธบริษัท)

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย!

การบรรยายประจำวันเสาร์ เป็นครั้งที่ ๑ แห่งชุดที่ ๒ สำหรับภาควิสาขบูชา ในวันนี้ เป็นการบรรยายที่เปลี่ยนชุดใหม่ มีวัน เป็นวันแรก.

อาตมามีความตั้งใจว่า จะมีการบรรยายเฉพาะเรื่องทีละเรื่อง และแต่ละเรื่องนี้เป็นเรื่องพื้นฐาน สำหรับให้ความรู้ เพื่อรู้เรื่องอันที่ส่งขึ้นไป เลยจะเรียกการบรรยายชุดนี้ว่า เป็นการบรรยายเรื่อง "อะไรเป็นอะไร". ท่านทั้งหลายคงจะพอฟังถูก คือจะบอกว่าอะไรเป็นอะไร? อะไรเป็นอะไร? อะไรเป็นอะไร? ไปทีละเรื่อง คราวละเรื่อง จนกว่าจะเห็นว่าเป็นการเพียงพอ.

ในครั้งแรกนี้ จะให้หัวข้อว่า "การศึกษาคืออะไร?" แล้วก็จะได้กล่าวถึงเรื่องอันถัดๆ ไปตามลำดับ เพื่อเป็นชุดสำหรับจะทำความเข้าใจเรื่องที่สำคัญที่สุดต่อไปอีก.

บรรยายเมื่อ ๑ เม.ย. ๒๑

ในวัน^{นี้} จะพูดถึงการศึกษา ว่าการศึกษา^{คือ}อะไร? ก็เพื่อเป็นรากฐานของการศึกษา แม้จะพูดว่าการศึกษา^{คือ}อะไร ซึ่งมีผู้เคยพูดกันมานานแล้วก็ตาม เราก็คงได้กล่าวไปตามที่^คณะของพุทธบริษัท หรือว่าตาม^{ที่}ค^ณะของผู้ที่ถือเอาศาสนาเป็นหลัก ไม่ยึดหลักสากล. ท่านทั้งหลายคงจะทราบได้ว่า สิ่ง^{ที่}เรียกว่าการศึกษานั้น ถือเป็นเรื่องสากล ใคร^{ก็}ล้วนแต่สนใจ มีการคิดค้น มีการบัญญัติ มีการแต่งตั้ง^{รับ}ตำราไว้มากมาย และส่วนใหญ่ก็นิยมทำกันไป^{ใน}รูปของปรัชญา ซึ่งเขาเรียกกันว่าปรัชญาของการศึกษาเป็นต้น. แต่เอาตมาเห็น^{ว่า} เราไม่สามารถจะถือเอาประโยชน์ได้สักก็[่]มากนัก ดั่ง^{ที่}จะได้เห็นอยู่แล้วว่า โลกในปัจจุบัน^{นี้}เป็นอย่างไร. ถ้าการศึกษา^{อย่าง}ที่บัญญัติ แล้วสั่งสอนกันอยู่ในเวลานี้ เป็นสิ่งที่ถูกต้องจริง โลก^{นี้}ก็คงจะไม่มีวิกฤตกาล คือความทุกข์ยากลำบากระส่ำระสายมาก เหมือนที่กำลังเป็นอยู่^{ใน}เวลานี้.

จะพูดไปก็หน้าหัวเราะ คือจะพูดว่ายังไม่เรียนยังไม่รู้ ยังศึกษา^{ยังไม่}เข้าใจอะไรอย่างถูกต้อง จึงไม่สามารถที่จะแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่กำลังเกิดขึ้นอยู่. ในเวลานี้ยังเรียน ดูจะยังเป็นการสร้างปัญหา; ยิ่งเรียนยิ่งเปิดโอกาสให้เกิดปัญหา แล้วก็ไม่แก้ปัญหานั้นเลย; อย่างที่ได้พูดมาครั้งหนึ่งแล้วว่า การศึกษาตามที่เขาทำกันอยู่ในปัจจุบัน^{นี้} ยังมีมากที่ยังหลงใหล^{สอ}ร่อย เพราะ^{ว่า}สามารถประดิษฐ์สิ่งที่มีรสอร่อยทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ขึ้นมาไม่มีที่^{สิ้นสุด}.

แล้วก็ยังนำหัวมากไปอีกที่ว่า ^{ยังเรียนยังหลงยา}
 เสพติด เหมือนกับการค้าและการกำจัดยาเสพติดในปัจจุบันนี้
 กำลังเป็นปัญหาหนัก ^{ซึ่งท่านทั้งหลายก็ทราบอยู่แล้วเป็น}
 อย่างดี. ปัญหาที่ไม่น่าจะเกิดขึ้นมาให้ผิมนหัวเราะนั้น ^{คือ}
 ปัญหาเรื่องยาเสพติด. คนที่ศึกษาเล่าเรียนแล้วก็ยังหลงใ
 ยาเสพติด โดยเฉพาะยาเสพติดดยุคปรมาณู เช่น เฮโรอีน
 เป็นต้น; ^{และยังเรียนแล้วก็ยังบ้าๆ บอๆ} หลงไหลในตัวก
 ยุกหูซู่หาง, ได้ทะเลาะวิวาทกันด้วยการศึกษา.

แล้วยังเรียนก็ยังบ้าๆ ^{ความรู้สึกทางเพศ} จนไม่
 เห็นว่ามีอะไรเป็นสิ่งที่ลามกอนาจาร, เอาสิ่งลามกอนาจารมา
 เป็นเครื่องเซ็ดซู่ไปเสีย. ^{ยังเรียนก็ยังไม่มีสถาบันแห่งผู้}
 บัญคุณ บิดามารดาครูบาอาจารย์ เป็นต้น; ^{นี้เรียกว่า} เคยเป็น
 ผู้ได้รับยกย่องว่ามีบุญคุณ; ^{แต่การศึกษาสมัยนี้} ยังเรียนยังทำ
 ให้ไม่มีสถาบันของผู้ที่มีบุญคุณ.

แล้วยังเรียนก็ยังลบหลู่สถาบันศักดิ์สิทธิ์ ^{หรือมีความ}
 สำคัญ เช่น สถาบันชาติ สถาบันศาสนา สถาบันพระมหากษัตริย์
 ตลอดถึงสถาบันศักดิ์สิทธิ์อย่างอื่น ^{ที่เคยเป็นที่ยึดห่วงแห่ง}
 จิตใจของประชาชน.

ทีนี้ ^{ยังเรียนก็ยังเจริญด้วย} อบายมุขเป็นสิ่งที่
 ที่ใครๆ ก็รู้จักกันมาดีแล้ว ^{ว่าดมนานมา} เทยวกลางคน ^{คุณ}
 เล่น เล่นการพนัน ^{คบคนชั่วเป็นมิตร} เกยจกรานการทำงาน

เป็นสิ่งที่น่าขยะแขยง; แต่เดี๋ยวนี้ยังเรียนก็ยังเจริญด้วยอบายมุข เพราะเขาทำน่าเมาให้ชวนดมยั้งชนทุกที่. เทียวกลางคืนก็มีอะไรที่ชวนให้เที่ยวยั้งชนทุกที่. ดูการละเล่น ก็มีการละเล่นที่ชวนให้ดูยั้งชนทุกที่. เล่นการพนัน ก็เล่นกันระดับชาติหรือระดับโลกก็ยังมี ก็ลองคิดดูเถอะว่า อะไบบ้าง ไม่ต้องออกข้อ. คบคนชั่วเป็นมิตร ก็หมายความว่าคบกันเพื่อทำลายล้างฝ่ายปรีภักษศัตรู โดยเอาประโยชน์เป็นที่ตั้ง ไม่เห็นแก่ความถูกต้องหรือเป็นธรรมอะไร. และเกียจคร้านทำการงาน ก็คือว่าเราไม่อยากจะให้เหิงออกแมแต่หยดเดียว ก็ประดิษฐ์นั้นนั้นขึ้นมา เพื่อว่ามนุษย์ไม่ต้องทำงานด้วยเรี่ยวด้วยแรง จนมนุษย์เป็นสัตว์ที่แปลกประหลาดไปเสียแล้ว; อย่างจะเดินนั้นก็เดินไม่เป็นเสียแล้ว เพราะว่ามีรถ หรือว่าจะทำอะไรด้วยมือก็ทำไม่ได้เสียแล้ว เพราะมันมีเครื่องจักรมาทำให้ มนุษย์ก็มีนิสัยไม่อยากจะทำอะไรมากขึ้น. นี้ต้องถือว่าเป็นเรื่องเกียจคร้านทำการงาน. คนสมัยนี้เขาทำงานอย่างขเกียจที่สุด เพราะว่าไม่เห็นว่าเป็นของสนุก หรือมีความสุขในการงานนั้นๆ.

ทั้งหมดนี้ ก็พอเห็นได้ชัดเจนแล้ว ว่ายังเรียนก็ยังหลงในอบายมุข และยังเรียนก็ยังเห็นกงจักรเป็นดอกบัว นึกน่าหว่วมากขึ้นไปอีก. สิ่งที่เป็นของให้โทษกลับเห็นเป็นคุณ เห็นการทำลายล้างเป็นของดี จนว่าในโลกนี้จะไม่มีอะไรเหลืออยู่ให้มนุษย์ได้ใช้สอยอีกต่อไป. มีการทำลายธรรมชาติ เช่น บ้าไม้เป็นต้น อย่างนี้ก็ทำลายกันเสีย ไม่เฉพาะในประเทศไทย.

เรื่องราวให้กินอยู่แต่พอดี ก็กลายเป็นเรื่องกินอยู่เกินพอดี, หลงใหลในเรื่องของส่วนเกิน. ทั้งหมดนี้เป็นตัวอย่างที่พอจะทำให้เห็นได้ว่า การศึกษาอย่างที่กำลังเป็นอยู่ในโลกนี้ ในเวลานั้นนี้ ไม่น่าจะพอใจ; เพราะว่าเป็นเครื่องทำลายโลก มากกว่าที่จะเป็นเครื่องสร้างโลก.

อาตมายึดถือเป็นหลักสั้น ๆ ว่า การศึกษานับเป็นสิ่งที่สร้างโลก และเคยพูดมาหลายครั้งแล้ว ท่านทั้งหลายก็คงจะยังจำได้อยู่; เพราะในโลกนี้มันจะเป็นโลกชนิดไหนหรืออย่างไรนั้น มันแล้วแต่ว่าคนที่อยู่ในโลกนั้นเป็นอย่างไร นักมองเห็นได้ง่ายไม่ต้องใช้หลักปรัชญาอะไร มาช่วยให้คิดให้หนักให้เสียเวลาเปล่า ๆ มองเห็นอยู่ชัด ๆ ว่า คนในโลกส่วนใหญ่เป็นอย่างไร โลกนี้มันก็เป็นอย่างนั้น.

ทีนี้ อะไรเล่าที่ทำให้คนเป็นอย่างไร? ก็คือการศึกษา นั่นเอง ก็แล้วแต่ว่าการศึกษา จะผิดจะถูก จะดีจะเลวอย่างไร. เมื่อมันมีอยู่ในโลก มันก็ทำโลกทำคนให้เป็นคนชนิดนั้น ตามหลักของการศึกษานั้น แล้วรวมกันเข้าก็เป็นโลก มันก็มีโลกแบบนั้น. นี้จะถือว่า การศึกษานั้นมันคือสิ่งที่สร้างโลก.

ทีนี้ เมื่อตั้งปัญหาขึ้นมาว่า การศึกษาคืออะไร? เขาก็ได้เคยเขียนเคยกล่าวกันไว้มากมาย ตั้งแต่ไหนแต่ไรมาแล้ว และก็มากมายหลายความเห็น จนเหลือที่จะจำให้หมดได้; แต่ที่เราจะได้ยินได้ฟังมากที่สุด ก็จะมีว่า การศึกษานับเป็นสิ่งที่ช่วยให้รอดอยู่ได้. นี้มันก็จริง คือว่าให้รู้จักทำมาหากิน ให้รู้จัก

หลักเลี้ยงสัตว์ ให้รู้จักแก้ไขโรคภัยไข้เจ็บเป็นต้น. การศึกษาสมัยนั้นมักช่วยให้รอดชีวิตอยู่ได้ แต่แล้วมันก็ไม่เห็นว่ารอดอยู่อย่างมีความสงบสุข.

นักปราชญ์บางคนก็ได้เคยพูดมาแล้ว ว่าการศึกษานี้เพื่อความสมบูรณ์ของความ^๗เป็นมนุษย์ มันมักถูกโดยตัวหนังสือหรือโดยเหตุผล; แต่แล้วข้อเท็จจริงมันก็ไม่ได้เป็นไปอย่างนั้น ยิ่งมีการศึกษามนุษย์ยังไม่สมบูรณ์ คือมนุษย์ยังเห็นแก่ตัว มนุษย์ยังมีกิเลสมาก ยังมีต้นตอมากเท่าไร มันก็ยังบกร่องหรือว่าพร่องหรือกลวง ไม่มีความสมบูรณ์; จนในที่สุด บางคนก็บัญญัติว่า การศึกษามันเพื่ออาชีพ. ^๘นี่เป็นความรูสึกที่ต่ำมาก หรือค่อนข้างจะเลวมาก; แต่แล้วมันกลับเป็นความจริงที่สุด ทว่าการศึกษาในยุคปัจจุบันนี้ ไม่มีอะไรเลยนอกจากจะเป็นไปเพื่ออาชีพ ได้อาชีพที่ดีที่สุด เห็น้อยแต่่น้อยแล้วก็ได้เงินหรือได้ประโยชน์มาก. ^๙นี่คือสิ่งที่กำลังต้องการกันอยู่ในบัดนี้ ซึ่งแต่ก่อนไม่เป็นอย่างนี้.

การศึกษาในยุคที่แล้วมาแต่หลังโน้น ไม่เป็นอย่างนี้ แม้เมื่อสัก ๕๐-๖๐ ปีมานี้ ^{๑๐}มันก็ยังไม่เป็นอย่างนี้ คือมันไม่ใช่การศึกษาเพื่ออาชีพ. เขามีการศึกษาเพื่อเป็นมนุษย์ที่ดี; แต่เดี๋ยวนี้ความดีของมนุษย์มันเปลี่ยนมาอยู่ที่ ^{๑๑}ได้ หรือ ได้เงิน ^{๑๒}ได้อำนาจวาสนา; การศึกษามันก็เลยเปลี่ยนมาเพียงเพื่อเป็นอาชีพ.

ขอให้มองดูเถาะว่า การศึกษาที่ไหนแขนงไหนที่ไม่
 เป็นไปเพียงเพื่ออาชีพอย่างเดียวอย่างหนึ่ง. เราหมายถึงการ
 ศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยต่างๆในโลก มีแต่เรื่องอาชีพ
 แขนงใดแขนงหนึ่งทั้งนั้น แม้จะเป็นเรียนทางเรื่องจิต เรื่อง
 บัญญา เรื่องนามธรรมอะไรก็ตาม มันเป็นไปเพื่ออาชีพเท่านั้น.
 อย่างการศึกษาก้าวหน้าทางปรมาณู ทางอิเล็กทรอนิกส์อะไร
 ก็ตาม ซึ่งเป็นความฉลาดมาก ก็ไม่ใช่เพื่ออย่างอื่น นอกจาก
 เพื่ออาชีพ; ถ้าผิดจากนั้นก็เพื่อเป็นเครื่องมือทำลายผู้อื่น
 แต่แล้วก็เพื่ออาชีพของตนอีกนั่นเอง.

ที่นั่นเดยวัน ก็มีบางคนพูดว่าการศึกษานี้เพื่อประชา
 ธิปไตย นี่ก็มีส่วนจริงอยู่มาก. เดยวันเขาต้องการการศึกษาเพื่อ
 ประชาธิปไตย แต่แล้วดูๆ มันก็เพียงแต่ปากว่า คือว่าประชา
 ธิปไตยอย่างไรก็ไม่มีใครจริง. ประชาธิปไตยอย่างที่มีกันอยู่นั้น
 มันยังมีแล้วก็ยังยุ่ง ยังไม่มีความเป็นประชาธิปไตย. การศึกษา
 เพื่อประชาธิปไตยก็กลายเป็นเรื่องลมๆแล้งๆ หรือกลายเป็น
 เรื่องหน้าไหว้หลังหลอกไปในที่สุด.

ที่นี้ เรามามองดูกันแบบปัจจุบัน หยกๆว่าการศึกษา
 ในยุคนี้ มันก็เพื่อเทคโนโลยีที่เขาหลงใหลกันนั้น; ถ้าพูดภาษา
 โสภโศกกลางตลาด ก็ว่าเทคโนโลยีแขนงที่กำลังฮิตที่สุด นั้น
 แหละ เขาบูชายกย่องกันนั้น. การศึกษาทั้งหลายก็หมุนไปหา
 เทคโนโลยี เหมือนกับว่าคนบ้า หรือเป็นบ้าเป็นหลัง เพราะ

เขาหวังฟังสิ่งที่เรียกว่า เทคโนโลยี ยิ่งกว่าสิ่งใดหมด ว่าเทคโนโลยีจะเป็นเครื่องนำมาซึ่งทุกสิ่งทุกอย่างที่เขาต้องการ; เขาจึงบูชาเทคโนโลยียิ่งกว่าบูชาพระเจ้า ยิ่งกว่าบูชาศาสนา; ขวนขวายกันแต่วิชานี้เพื่อจะกอบโกยเอาสิ่งที่ตัวต้องการ; และเทคโนโลยีที่ฮิตมากที่สุด ก็ดูจะเป็นเทคโนโลยีที่สนับสนุนการเมืองให้วิถีทางการเมืองของตนได้เปรียบผู้อื่นมากเท่าไรก็ยิ่งดี: จะเป็นไปในแง่ของเศรษฐกิจ หรือจะเป็นในแง่ของพานิชกรรมอะไรก็ตาม ที่มันเป็นประโยชน์ทางการเมืองมากๆ แล้วก็มีเทคโนโลยีให้สำเร็จตามนั้น การศึกษาจึงมาหยุดอยู่ที่นี้.

เมื่อถามว่าการศึกษาคืออะไรแล้ว โดยข้อเท็จจริงของคนสมัยนี้แล้ว มันก็มาอยู่ที่นี้ คือมาอยู่ที่เรื่องทางวัตถุทางเนื้อทางหนึ่ง เพื่อประโยชน์แก่การกอบโกยทั้งส่วนตัวบุคคลและทั้งส่วนรวม, ของส่วนรวมของประเทศชาติหรือของกลุ่มของประเทศชาติ. ท่านทั้งหลายลองคิดดูเถอะว่า การศึกษาชนิดนี้มันจะพาโลกไปในทิศทางอย่างไร? ไม่ต้องคิดมาก เพียงแต่เหลือบตาดูสักแวบหนึ่ง ก็ให้เห็นได้ว่า มันพาไปสู่ความวินาศของความเป็นมนุษย์; แต่เขากลับเห็นว่า มันเป็นสิ่งที่ดีที่สุดหรือนำปรารถนาที่สุด จึงได้จัดกันแต่การศึกษาในรูปนี้หรือแบบนี้.

เอาตมามาเห็นว่าถ้าจะถามกันว่า การศึกษานี้คืออะไร? หรือเพื่ออะไรกัน? แล้วอยากจะตอบอย่างคุณตาคุณยายแก่ๆ

งๆ เงินๆ ว่า การศึกษา ก็เพื่อให้มันรู้ประสีประสาดีกว่า. การศึกษานี้ไม่ต้องมีอะไรมาก การศึกษานี้ก็เพื่อให้คนรู้ประสีประสาจะถูกต้องที่สุด; ถ้าทำอะไรผิดไปมันก็คงเป็นคนบ้า คนไม่รู้ประสีประสา. การศึกษาที่ทำให้โลกมันเจริญไปในทางที่ยากยิ่งขนั้นนั้น นั่นแหละคือตัวที่รู้ประสีประสา เพราะว่า มันเห็นกงจักรเป็นดอกบัว คนจะเดินดุ่มลงไป ในนรก เรียกว่า คนไม่รู้ประสีประสาที่สุดเลย.

คนที่รู้ประสีประสาจะไม่ทำให้มนุษย์ต้องเป็นอย่างนั้น; แล้วคนที่รู้ประสีประสาอย่างนี้ ไม่ต้องรู้หนังสือสักตัวหนึ่งก็ได้ ไม่ต้องมีปริญญาที่ยาวเป็นหางก็ได้ แต่เขารู้ประสีประสาว่าทำอย่างไร ให้มนุษย์เราจะรู้สิ่งที่ควรจะรู้ หรือสิ่งที่ทำให้ยุ่งกัน อย่างเป็นผาสกในทุกระดับ; เมื่อมองเห็นข้อนี้แล้ว อาตมาก็อยากจะให้คำนิยามสำหรับคำว่า การศึกษา เสียเลย ว่า ถ้ามีการถามขึ้นมาว่า การศึกษานี้คืออะไร? ดังนี้ แล้วก็อยากจะตอบว่า การศึกษา คือสิ่งที่ทำชีวิตให้ก้าวหน้า จนเต็มตามความหมายของคำว่าชีวิต.

การศึกษา คือสิ่งที่ทำให้เกิดความก้าวหน้าจนเต็มตามความหมายของคำว่า นั่นคือคำว่า "ชีวิต". ท่านลองคิดดูว่า มันจะมีข้อบกพร่องที่ตรงไหนบ้าง? จะเป็นการศึกษาอะไร? อย่างไร? แขนงไหน? มันก็ต้องเป็นการก้าวหน้าของมนุษย์เรื่อยๆ ไป ให้ชีวิตมันก้าวหน้าเรื่อยๆ ไป จนเต็มตามความหมายของคำว่าชีวิตโดยแท้จริง.

คำว่า ชีวิต แปลว่าอะไร? ลูกเด็ก ๆ ในโรงเรียนก็ได้
 เล่าได้เรียนมาแล้ว บอกว่าครูเขาสอนว่า ชีวิต แปลว่า ความ
 เป็นอยู่ นี้ก็ถูกที่สุดชีวิตคือความเป็นอยู่ นี้ถูกที่สุด; แต่เขา
 ไม่รู้ความหมายทั้งหมด. ถ้าชีวิตคือความเป็นอยู่แล้วทำไม
 มันตายเล่า? อย่างคนหรือสัตว์หรือต้นไม้ ทำไมเดี๋ยวเดียวมัน
 ก็ตายเล่า? จะเรียกว่ามันมีชีวิตอย่างไร? ถ้ามันมีชีวิตมันก็
 ต้องไม่ตาย; ฉะนั้นชีวิตที่แท้จริงนั้นต้องเป็นสิ่งที่ไม่รู้จักตาย.

ความรู้จักตายนั้นแหละ คือความหมายอันเต็มเปี่ยม
 ของคำว่าชีวิต ฉะนั้นเราควรจะสนใจคำว่าชีวิต และให้ความ
 หมายทั้งหมดหรือสมบูรณ์ที่สุดของคำว่า "ชีวิต" นั้นเอง คือให้
 ขึ้นไปจนถึงกับว่าเป็นชีวิตนิรันดร ไม่รู้จักตาย. เพราะฉะนั้น
 การศึกษาก็คือ สิ่งที่ทำชีวิตให้ก้าวหน้า ๆ ไปตามลำดับจนถึง
 ชีวิตนิรันดร. สิ่งนี้มีความหมายลึกเกินไปกว่าที่เด็ก ๆ จะเข้าใจ
 ได้ ฉะนั้นจึงต้องยกเว้นสำหรับเด็ก ๆ; แต่สำหรับพุทธบริษัท
 ที่ได้ศึกษาธรรมะอยู่เป็นประจำแล้ว ควรจะเข้าใจได้เพราะหลัก
 ธรรมในพระพุทธศาสนานี้ เรามีการกล่าวกันถึงเรื่องอมตะ คือ
 ไม่ตาย. สิ่งซึ่งไม่มีอะไรปรุงแต่งได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่รู้จักตาย;
 เราต้องรู้จักถึงสิ่งนั้นเข้าถึงสิ่งนั้น จิตใจจะต้องเข้าไปถึงสิ่งนั้น
 ซึ่งเรียกว่าชีวิตนิรันดร.

การศึกษาก็ต้องเพื่อให้คนเข้าถึงสิ่งซึ่งเรียกว่าชีวิต
 นิรันดร นับตั้งแต่ชีวิตเล็ก ๆ น้อย ๆ ของมดแมลง ของสัตว์

ของคน เรื่อยขึ้นไป ที่มันรู้จักตายพวกหนึ่งก่อน คือเป็นชีวิต
ชั่วขณะแล้วก็ตาย แล้วก็ไม่หยุดอยู่เพียงเท่านั้น มันก็สูงขึ้นไปๆ
เป็นชีวิตที่ไม่รู้จักเกิดและไม่รู้จักตาย นี่คือเป็นชีวิตที่เป็น
ปัจจุบันอยู่ตลอดเวลา ตามหลักทางพระพุทธศาสนาไปไกลถึง
อย่างนี้ แต่ว่านักศึกษาระดับโลก ทางโลก ฝ่ายโลก เขาคงไม่
ต้องการ.

ทำไมต้องใช้คำว่า เขาคงไม่ต้องการ? เพราะว่า
เดี๋ยวนี้เขายังไม่รู้จัก แต่เชื่อว่าแม้เขาจะรู้จัก เขาก็คงจะไม่
ต้องการ; คงจะไม่ต้องการ เพราะไม่เห็นว่ามีประโยชน์อะไร
แก่เขา เพราะเขาต้องการอย่างอื่น : เขาต้องการชีวิตเนื้อหนัง
ชีวิตที่ล้มลุกคลุกคลาน ชีวิตที่สนุกสนานเอร็ดอร่อย หัวทก
กันชีวิตไปตามแบบของวัตถุนิยม; ฉะนั้นเขาคงไม่ต้องการ
ชีวิตนิรันดร ที่กล่าวไว้ในศาสนา.

นี่ คือความหมายของคำว่าชีวิต ที่อาตมาอยากจะให้
บทนิยาม ว่าการศึกษาคือสิ่งที่ทำชีวิตให้ก้าวหน้า จนเต็มตาม
ความหมายของคำว่าชีวิตนั้น; เมื่อท่านทั้งหลายเข้าใจข้อนี้จะ
มองเห็นได้ทันทีว่า ที่ว่าการศึกษาคือสิ่งที่ช่วยสร้างโลกนี้
ดูเป็นของเล็กไปเสียแล้ว. การศึกษาที่มีคุณค่ามีสมรรถภาพ
อะไร ที่จะให้ช่วยสร้างโลกได้ นี่มันก็เป็นของเล็กไปเสียแล้ว;
เพราะว่าโลกชนิดนี้มันยังไม่ใช้ชีวิตนิรันดร เป็นโลกของ
มนุษย์อย่างธรรมดาสามัญ แต่ว่ามีความสงบสุขกันสักหน่อย.

หรือแม้ว่าจะมีความสุขมากถึงที่สุด แต่มันก็รู้จักตาย มัน
 ยังจะต้องตาย มันไม่ใช่นิรันดร; เราจึงไม่ปรารถนาผลของ
 การศึกษา เพียงแต่ว่าจะช่วยสร้างโลกให้ดี, ให้สงบ. เรา
 ต้องการให้มันไกลไปกว่านั้นว่า การศึกษาจะช่วยสร้างชีวิต
 นิรันดร หรือว่าจะช่วยทำให้ชีวิตนิรันดรปรากฏออกมา หรือว่า
 ให้ลูกกว่านั้นก็ต้องพูดว่า เพื่อช่วยมนุษยชาติถึงชีวิตนิรันดร
 นั่นเอง.

ที่นี้ ก็จะขยายความของบทนิยามนี้ ให้เห็นชัดได้ง่าย
 ขึ้นไปอีก คือจะแยกออกให้เห็นเป็นตอนๆ ก็จะทำให้รูปบทนิยาม
 ขึ้นมาใหม่ว่า เมื่อถามว่าการศึกษาคืออะไร? ก็จะตอบว่า การ
 ศึกษาคือสิ่งซึ่งทำความก้าวหน้าอย่างถูกต้อง เพื่อบุคคลผู้
 สูงที่สุดในทุกชั้นทุกตอน แห่งวิวัฒนาการของเขา.

เอาตามข้อร้องอย่างไม่ก็แล้วจะถูกหาว่าอวดดี อวดเบ่ง
 อวดเก่ง คือจะขอร้องท่านทั้งหลายว่า ช่วยจำประโยคๆ นี้ไว้
 ให้แม่นยำ คือบทนิยามของคำว่า การศึกษา นั้นว่า การศึกษา
 คือสิ่งซึ่งทำความก้าวหน้าอย่างถูกต้อง ในตอนหนึ่ง, เพื่อบุคคลผู้
 สูงที่สุดทุกชั้นทุกตอน ในตอนหนึ่ง, และก็ทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการ
 ของเขา, ตอนหนึ่ง.

อธิบายอย่างย่อๆ กันเสียทีหนึ่งก่อนว่า การศึกษา คือ
 สิ่งซึ่งทำความก้าวหน้าอย่างถูกต้อง มันเน้นอยู่ที่คำว่า "อย่าง

ถูกต้อง” เพราะว่าการก้าวหน้าที่ไม่ถูกต้องนั้นมันก็มีอยู่และมีมากกว่า. ลองมองดูให้ดี, ลองพิจารณาให้ดี ความก้าวหน้ามันหมายความว่ามันมากกว่าเดิม หรือมันไกลออกไปกว่าเดิม; แต่แล้วมันไม่ถูกต้องก็มี ไปลงเหวลงนรกก็มี มันไปสร้างความยุ่งยากลำบากอย่างใหญ่หลวงให้ก็มี; เหมือนกับความก้าวหน้าในทางวัตถุนิยมแห่งโลกปัจจุบันนี้ เป็นความก้าวหน้าอย่างมากและเร็ว; แต่ความก้าวหน้านี้ไม่ถูกต้อง พิสูจน์ตรงความที่มันนำวิกฤติการณ์ คือความทุกข์ยากลำบากเข้ามาสู่ในโลกนี้มากขึ้น จึงถือว่าไม่ถูกต้อง. เราจึงต้องบัญญัติให้ชัดเจนไปว่า สิ่งที่ทำให้ความก้าวหน้าอย่างถูกต้อง ก็เป็นอันว่าตายตัว; เว้นส่วนที่มันไม่ถูกต้องออกไปเสียโดยสิ้นเชิง เหลือแต่สิ่งที่เรียกว่า “อย่างถูกต้อง” คือจะทำให้เกิดประโยชน์ปราศจากโทษโดยส่วนเดียว นี้เรียกว่า “ถูกต้อง”.

ที่นี้ ก็มาถึงตอนที่ ๒ ที่ว่า เพื่อมนุษย์ได้สิ่งที่ดีที่สุด มนุษย์ควรจะได้รับ หรือตามที่ชีวิตนั้นมันจะได้รับ มันอาจจะได้รับอะไรเป็นสิ่งที่ดีที่สุด. นี้ก็เป็นคำที่ทิ้งไว้อย่างกำกวม คือมีความหมายกว้างแล้วแต่ใครจะไปตีความอย่างไร. แต่ถ้าตีความผิดมันก็เข้าใจสิ่งที่ดีที่สุดนั้นผิด ก็ไปเอาสิ่งที่เลวที่สุดมาเป็นสิ่งที่ดีที่สุดก็ได้; เหมือนกับพวกที่เห็นกงจักรเป็นดอกบัว ฉะนั้นเราจะต้องเล็งถึงสติปัญญาที่ถูกต้อง แล้วไปคว้าเอาสิ่งที่ดีที่สุด ที่ถูกต้องสำหรับมนุษย์มา.

แต่ถึงอย่างไรก็ดี จะยอมให้ได้ว่า สิ่งที่เราเรียกว่าดีที่สุดใน
 ก็ยอมให้เป็นขั้นตอน ตามที่มนุษย์นั้นจะรู้จักได้อย่างไร;
 เพราะว่าเราจะไปเกณฑ์ให้มนุษย์คนหนึ่งรู้จักสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
 ที่เดียวหมดตลอดสาย นั้นเป็นไปได้, ยิ่งสิ่งที่เรียกว่าความดี
 หรือความดีที่สุดนั้นด้วยแล้ว มนุษย์เมื่ออาจรู้ได้ว่ามันคืออะไร
 ที่เดียวตลอดสาย. เพราะฉะนั้นเขาจะรู้เพียงเท่าที่สติปัญญา
 ของเขามีอยู่ในขณะนั้น ว่าอะไรดีที่สุดใน, แล้วต่อมาสติปัญญา
 ก้าวหน้า เขาก็เลื่อนต่อไปได้ว่า อะไรดีที่สุดในที่สุดที่สุด เป็น
 ลำดับๆ ไป จนกว่าจะถึงสิ่งที่ดีที่สุดในที่สุด ซึ่งเมื่อกล่าวตามทางของ
 ศาสนาแล้ว ก็คือชีวิตนิรันดรก็อยู่นั่นเอง. ชีวิตที่เข้าถึง
 ความเป็นนิรันดรไม่มีเกิดไม่มีตาย.

แต่ที่นี้ เรายังจะต้องนึกถึงคนที่ยังเข้าถึงชีวิตระดับนั้น
 ยังไม่ได้ หรือเข้าถึงความดีที่สุดในระดับนั้นไม่ได้ จึงต้อง
 ผ่อนผันให้ด้วยตอนที่ ๓ ของบทนิยามนี้ว่า ทุกๆ ขั้นตอนแห่ง
 วิวัฒนาการของเขา คือให้เขาได้รับสิ่งที่ดีที่สุดในสำหรับมนุษย์
 ทุกๆ ขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา.

คำว่า วิวัฒนาการ นี้เราจะถือเอาความหมายไหนก็ได้.
 ถ้าวิวัฒนาการของมนุษยชาติคือมนุษย์ทั้งหมด แล้วขั้นตอนนั้น
 มันก็ไกล คือนับมาตั้งแต่ว่ายังเป็นสัตว์เดรัจฉาน, แล้วก็
 ครึ่งคนครึ่งสัตว์, แล้วก็ เป็นมนุษย์ในยุคแรกๆ ยังเรียกว่ามนุษย์
 คนป่าคนดอยอะไรก็ตาม เรื่อยๆ มา จนเป็นมนุษย์ที่มีความ

เจริญ, แล้วก็เจริญยิ่งขึ้น จนเป็นมนุษย์สูงสุดอย่างหนึ่ง
เรียกว่า วิวัฒนาการทุกชั้นตอนแห่งมนุษย์ด้วยเหมือนกัน.

แต่อาดมายังไม่ประสงค์อย่างนั้น เพราะว่ามันก็ยัง
เป็นเรื่องที่ไกลเกินเอื้อม เกินช่วงแขนของเราที่จะเอื้อมไปถึง
ได้ ก็เอาที่ใกล้ ๆ ดีกว่า ว่าทุกชั้นตอนแห่งวิวัฒนาการนี้ หมาย
ความว่า ตั้งแต่คลอดออกมาจากท้องแม่; แล้วก็มิวิวัฒนาการ
เรื่อยมา เรื่อยมา เรื่อยมา จนกว่าจะตายเข้าโลงไป มันเป็น
วิวัฒนาการด้วยเหมือนกัน; จะมีกี่ชั้นกี่ตอนนั้น มันก็แล้วแต่
ว่าเราจะพูด หรือจะแบ่ง จะจัดตามเรื่องที่ต้องการจะจัด; เอา
เป็นว่าระยะของวิวัฒนาการนี้ นับตั้งแต่คลอดออกมาจากท้อง
แม่จนถึงตายเข้าโลง. คนนั้นจะเป็นพระอรหันต์ได้ทันแก่เวลา
หรือไม่ทันแก่เวลา นั้นมันก็อีกเรื่องหนึ่ง; แม้ว่าจะเป็พระ
อรหันต์ได้ทันแก่เวลา มันก็ยังอยู่ในระยะที่ว่า นับตั้งแต่คลอด
จากท้องแม่จนถึงเวลาที่ตายเข้าโลง; เพียงระยะเท่านั้นก็ลอง
แบ่งไปดู ว่ามันมีกี่ชั้นกี่ตอน. นี่เป็นหลักสำหรับมุ่งหมายใน
ชั้นนี้ ในระยะแรกของการศึกษา.

การที่จะถือว่า ตั้งแต่อยู่ในครรภ์อย่างนั้นมันจะมากเกินไป
ไป และมันอธิบายยาก จะนับตั้งแต่ยังอยู่ในครรภ์ แล้วก็
คลอดออกมาจากท้องแม่ แล้วกว่าจะเนาเข้าโลงไปอย่างนั้น.
ในระยะที่ยังอยู่ในครรภ์นั้น มันจะมีการศึกษาได้อย่างไร
พิสดารยาก เพราะฉะนั้นตัดออกไปเสีย; ตัดทิ้งออกไปเสีย

ได้ ให้เหลือแต่ว่าตั้งแต่คลอดออกมาจนถึงเข้าโลง. มันจะมี
 อยู่กับตอน ขอให้เป็นการถูกต้องที่สุด หรือดีที่สุด ทุกชั้น
 ทุกตอนก็แล้วกัน.

อาตมายังเชื่อว่าความเก่งกล้าของมนุษย์ ที่จะก้าวหน้า
 ต่อไปข้างหน้า เขาอาจประดิษฐ์สิ่งเครื่องมือ หรือวิชาความรู้
 ที่อาจให้เกิดผลดี เป็นการแวดล้อมแก่เด็กตั้งแต่อยู่ในครรภ์
 ก็ยังได้ หรืออย่างน้อยก็ทางร่างกาย ให้เด็กมีร่างกายที่แข็งแรง
 ตั้งปฏิสนธิในท้องในครรภ์ หรือว่าให้เด็กมันได้เกิดมาเป็นเด็ก
 มีมันสมองที่ดี เพราะว่าเราได้ให้การบริบาลที่ดี ตั้งแต่เด็กยัง
 อยู่ในครรภ์ อย่างนี้เขาก็ยังทำได้.

แต่เอาละ, เราไม่หวังมากถึงอย่างนั้น เพราะว่า
 คนส่วนใหญ่เขาไม่อาจทำได้ เอาแต่เพียงว่า ถ้าได้คลอด
 ออกมาจากท้องแม่แล้ว ก็ขอให้ได้รับการศึกษาทันที ให้ดี
 ที่สุดทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของคน ๆ นั้น.

นี่ บางคนก็ชักจะงง ๆ แล้วก็ได้ คือเมื่ออาตมา
 พูดว่า พ่อเด็กคลอดออกมาจากครรภ์มารดา ก็รีบให้การ
 ศึกษาทันที ให้ดีที่สดุเท่าที่ทารกนั้นจะรับได้. ถ้าท่าน
 เข้าใจถึงขนาดนี้ก็เข้าใจว่า การศึกษาให้ได้แม้แก่ทารกที่คลอด
 ออกมาเดี๋ยวนั้น แล้วก็ยอมแสดงว่าท่านเข้าใจความหมายของ
 คำว่า การศึกษา ถูกต้องถึงที่สุด.

เดี๋ยวนี้ คนโดยมากเข้าใจคำว่า ศึกษาๆ นั้นน้อยนัก คือว่าไปโรงเรียนโน่น จึงจะมีการศึกษา เขียนอ่านในหนังสือ หนังสือนั้น เรียกว่าการศึกษา; ถ้ารู้จักการศึกษาเพียงเท่านั้นแล้ว ก็ไม่สามารถที่จะฟังเข้าใจว่า เราจะให้การศึกษาแก่ทารกที่ สักว่าคลอดออกมาจากครรภ์เดี๋ยวนี้ได้อย่างไร. นี่แหละคือข้อ ที่เราจะต้องให้ความหมาย หรือให้อธิบายแก่คำว่าการศึกษาให้ สมบูรณ์ว่า การที่ทำให้มันตั้งขึ้นทั้งทางกายและทางจิต ก็เรียกว่าการศึกษาได้ทั้งนั้น.

ลูกเล็กๆ พอคลอดออกมา ก็ได้รับการแวดล้อม ให้รู้ จักทำอย่างนั้น ให้รู้จักทำอย่างนี้ ที่เด็กเขาทำได้เองนับตั้งแต่วันที่คลอดออกมา เช่นดูดนมเป็น; อย่างนี้ลูกหมามันก็ทำได้ อาตมาเห็น. มันต้องมีอะไรที่มากไปกว่านั้น คือเขาจะต้อง แวดล้อมอบรมให้เด็กฉลาด มากออกไปกว่าที่เพียงแต่ว่าจะ ดูดนมเป็น หรือว่าถ้าจะดูดนมเป็น มันก็จะต้องดูดีให้ ดีให้มีประโยชน์ อย่าให้เกิดโทษทั้งทางกายและทางจิต แก่ทารก ที่เพิ่งคลอดออกมา.

ขอให้ท่านทั้งหลายไปกิดดูเอาเองว่า เราจะแวดล้อม เด็กทารกที่เพิ่งคลอดออกมา ให้ได้รับประโยชน์มากที่สุด และดีที่สุดในอย่างไร? นั่นแหละเรียกว่าเราเริ่มให้การศึกษาแล้ว ตั้งแต่ขั้นแรกหรือตอนแรกแห่งวิวัฒนาการของเขา.

เด็กทารกในชั่วโมงแรกคงจะลืมตาไม่ได้ หรือว่า
ยังตูดนมไม่ได้ มันก็ต้องรอไปตามลำดับ แล้วแต่จะให้กินน้ำ
หรือว่าจะกินอะไรไปก่อนจนกว่าจะตูดนมได้. นี่เป็นโอกาส
หรือเป็นระยะสำหรับการศึกษาทั้งนั้น; ฉะนั้นขอให้มันมีความ
ถูกต้อง ไปตั้งแต่ระยะนี้ จึงจะเรียกว่าไปตามลำดับทุกชั้นทุก
ตอนแห่งวิวัฒนาการ. เดียวนี้เด็กทารกนั้นก็กินอาหารเป็น
เด็กทารกนั้นก็นั่งได้ เดินได้ วิ่งได้ เล่นหัวอะไรก็ได้ รู้จักมี
อารมณ์รัก อารมณ์โกรธ อารมณ์เกลียด อะไรยิ่งขึ้นทุกที
จนกว่าจะเป็นหนุ่มเป็นสาว ทุกตอนทุกชั้นตอนนั้นจะต้องได้รับ
การศึกษาที่ถูกต้อง. ฉะนั้นอะไรที่ทำให้เขาได้รับความก้าว
หน้ามีประโยชน์ ทุกชั้นทุกตอนนี้เราเรียกว่า การศึกษา รวม
ทั้งเรื่องในโรงเรียนด้วย.

ท่านทั้งหลาย อย่าได้มุ่งมองไปยังการศึกษาในโรงเรียน
อย่างเดียว ว่านั่นเป็นการศึกษา; ถ้ามองอย่างนั้นแล้วมันจะโง่
มากกว่าครึ่ง เพราะว่าคนเราคิดได้ในทางจิตใจนั้นมันไม่ได้รับ
มาจากทางโรงเรียนอย่างเดียว และมันไม่ได้รับมาจากทาง
โรงเรียน มากกว่าที่เราจะได้มาจากทางบ้าน จากพ่อแม่ จาก
พี่เลี้ยง จากทุกสิ่งทุกอย่างที่แวดล้อมตัวเรา.

เราไปโรงเรียน เราก็เพื่อจะเรียนหนังสือเสียมากกว่า
อย่างอื่น โดยเฉพาะสมัยนี้แล้วก็เรียนหนังสือ. แต่
ที่เราได้รับจากสิ่งแวดล้อมที่บ้านนั้น มันมากกว่าที่เรียน

หนังสือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มีค่ามากที่สุด ก็คือสิ่งที่จะสร้าง
 นิสัยใจคอ คือบิดามารดาหรือทุกคนที่อยู่ในบ้านในเรือนนั้น
 เขาเป็นอย่างไร? เขาอยู่ด้วยจิต นิสัย มรรยาทอย่างไร?
 นั้นแหละจะทำให้เด็กเล็กๆ หรือเด็กทารกนั้นเกิดมีนิสัยจิตใจ
 อย่างนั้น. นี่เป็นการศึกษาอย่างลึกซึ้ง เป็นการศึกษาอย่าง
 รุนแรง เป็นการศึกษาไม่ทันรู้ตัว หรือไม่ต้องรู้ตัว.

เราเกิดมาชาติหนึ่งนี้มีอะไรเป็นนิสัย มันก็คือสิ่งที่
 ได้ฝังลงไปแล้ว ตั้งแต่ยังเป็นเด็กๆ อยู่ในบ้านในเรือน ก่อนที่
 จะไปโรงเรียนด้วยซ้ำไป. เขาจะเป็นคนมีนิสัยดี มีนิสัยเลว
 มีนิสัยซื่อตรง คดโกง ขี้โกรธ ไม่ขี้โกรธ จองหอง ไม่จองหอง
 อะไรเหล่านั้น มันเป็นเรื่องที่ฝังลงไปแล้วในนิสัยนั้นตั้งแต่อยู่ที่
 บ้าน กระทั่งไปโรงเรียนก็มีส่วนที่จะปลูกฝังด้วยเหมือนกัน.
 ขอให้ถือว่านั่นแหละคือตัวการศึกษาที่สำคัญ ที่จะสร้างคนๆ นั้น
 ขึ้นมาอย่างไร; คือให้ดีหรือให้เลว ให้รอดได้หรือไม่ให้รอด.
 เราจึงถือว่า การศึกษาซึ่งเป็นความก้าวหน้าอย่างถูกต้องของ
 มนุษย์นั้น ต้องเป็นไปทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา
 ตั้งแต่คลอดจากท้องแม่ จนถึงวาระสุดท้ายคือ การเข้าโลงไป
 ที่เดียว.

เราจะแบ่งชั้นตอนนี้เป็นกี่ชั้นกี่ตอน มันก็แล้วแต่
 เราต้องการ. ถ้าเราแบ่งกันอย่างหยาบๆ ก็แบ่งเป็นปฐมวัย
 มัชฌิมวัย และปัจฉิมวัย มันก็สามวัยเท่านั้นเอง ก็ต้องให้ถูกทุก

วัย : ให้มีการศึกษาที่ถูกต้องทั้งปฐมวัย มัชฌิมวัย และปัจฉิมวัย. แต่เราไม่อยากจะแบ่งหยาบๆอย่างนั้น ก็แบ่งให้ละเอียดลงไปได้ เช่นอย่างในคัมภีร์, อย่างคัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นต้น เขาก็แบ่งคนนั้นเป็น ๑๐ ตอน ตอนละ ๑๐ ปี : ๑-๑๐ ปี, ๑๐ ปี-๒๐ ปี ให้ชื่อเป็นตอนๆอย่างนี้ก็ได้นั้นก็ต้องมีส่วนที่จะต้องได้รับการศึกษาให้ถูกต้องทุกชั้นตอนเหมือนกัน. แต่เอาตามไม่สนใจที่จะแบ่งด้วยตัวเลข หรือจะแบ่งกันอย่างเครื่องจักรอย่างนั้น มันเป็นการแบ่งเหมือนกะว่า เอาไม้บรรทัดมาวัดอย่างนั้น มันจะไม่สำเร็จประโยชน์ก็ได้.

ฉะนั้น ขอให้พิจารณาว่า มันเป็นชั้นตอน ตามที่มันจะมองเห็นได้หรือรู้สึกได้มากกว่า ว่าเด็กๆของเรา เมื่อมันยังกินนมอยู่ต้องมีความถูกต้องอย่างไร? แล้วมันเลิกกินนมมากขึ้นแล้ว มันจะมีความถูกต้องอย่างไร? แล้วมันจะทำอะไร? ต่อไปอย่างไร? มันจะไปเกี่ยวข้องกับใคร? มันจะไปโรงเรียนหรือมันจะไปฝึกฝนอะไรต่อไปอีก ซึ่งมันไม่เหมือนกัน เพราะว่าเรามีคนที่เบ็นกรรมกรบ้าง คนที่เป็นชาวนาบ้าง เป็นพ่อค้าบ้าง เป็นข้าราชการบ้าง เป็นอะไรบ้าง มันก็ยังไม่ค่อยจะเหมือนกัน ส่วนที่เหมือนกันมันก็ยังมียู่มาก แต่ว่าส่วนที่ไม่เหมือนกันมันก็มีอยู่ และมันมีความสำคัญเหมือนกัน ฉะนั้น มันก็เป็นหน้าที่ของบิดามารดาที่ต้องดูแลเอาเอง ให้มีความถูกต้องทุกชั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของเด็ก.

อาตมาสังเกตดูเด็ก ๆ อยู่ในสายตา ที่เห็นอยู่ทุกวัน
 แม้ในวัดนี้ ก็ยังเห็นได้ว่ามันเปลี่ยนทุกปี บางอย่างมันเปลี่ยน
 ทุกครึ่งปี. ท่านลองสังเกตดูให้ดี นิสัยใจคอ อากัปกริยา
 ความคิดความนึก ความปรารถนาหรือกิเลสของเด็ก มันก็
 เปลี่ยนทุกครึ่งปีหรือมองเห็นได้ชัด, บางทีบางเรื่องมันจะเปลี่ยน
 ทุกเดือนก็ได้. เราจึงต้องระวังให้ดี สอดส่องให้ดี ให้มันมี
 ความถูกต้อง ทุกขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา แล้วแต่ว่า
 มันจะเป็นวิวัฒนาการชนิดไหนที่มันจะเปลี่ยนทุกเดือน หรือ
 เปลี่ยนทุกครึ่งปี หรือว่าเปลี่ยนทุกปี อย่างนี้เป็นต้น. บิดา
 มารดาจะต้องเอาใจใส่ ยิ่งกว่าการงานที่ละเอียดอย่างอื่น จึงจะ
 มองเห็นว่า ลูกหลานของเราอันนี้มีวิวัฒนาการอย่างไร; จะ
 ต้องคอยสอดแทรกให้เกิดความถูกต้องขึ้นมา ในวิวัฒนาการ
 นั้นทุกขั้นตอนอย่างไร; และ นิสัยใจคอการศึกษา.

สิ่งทำให้เกิดความก้าวหน้าไปอย่างถูกต้องเพื่อความ
 เป็นมนุษย์ที่ดีที่สุดในทุกขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา นั้น
 อาตมาถือว่าเป็นบทนิยาม คือเป็นคำจำกัดความ ที่อยากจะถือ
 ว่าเป็นคำจำกัดความที่ดีที่สุด ที่จะใช้แก่คำว่าการศึกษา.
 ถ้าเรามีบทนิยามอย่างนี้แล้ว เราจะสามารถจัดให้มนุษย์ได้รับ
 การศึกษาที่ดีที่สุด ที่มีประโยชน์ที่สุด ทั้งทางฝ่ายวัตถุและฝ่าย
 จิตใจ. หรือพูดอีกอย่างหนึ่งก็พูดว่า ถูกต้องที่สุด ดีที่สุด
 ทั้งอย่างคดีโลกและคดียุทธธรรม หรือพูดเป็นศัพท์ที่เป็นแสงมากไป
 กว่านั้น ก็ว่าทั้งอย่างโลกิยะและทั้งอย่างโลกุตตระ.

รวมความว่า สิ่ง^๑ที่เรียกว่าการศึกษา^๒ นั้นมีขอบเขตที่จะครอบงำ นับตั้งแต่จุดตั้งต้นที่สุด จนถึงจุดปลายสูงสุด ทั้งอย่างโลกิยะและอย่างโลกุตตระ ให้รอดอยู่ได้อย่างอยู่ในโลก แล้วก็ให้รอดอยู่ได้อย่างที่อยู่ในธรรม. เพราะฉะนั้น การที่พูดว่า การศึกษา^๓นั้น คือสิ่งที่ทำให้รอดนั้นจะต้องให้ความหมายกว้างถึงอย่างนี้ อย่าให้เพียงแต่รอดชีวิตอยู่ได้ และอย่าให้ตกต่ำลงไปถึงกับว่า เอาตัวรอดเป็นยอดดี; อย่างนั้นมันไปขโมยเขากินก็ได้. มันต้องให้มีความถูกต้องจริง ๆ จึงจะเรียกว่าเป็นการศึกษา.

ที่^๔นี้ ก็จะได้ขยายความบทนิยามบท^๕นี้ ให้ละเอียดออกไปอีก เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แก่การศึกษาของท่านผู้ฟัง แล้วจะเอาไปทำให้สำเร็จประโยชน์แก่การศึกษาของลูกเด็ก ๆ หนึ่งหลาย ของลูกหลานทั้งหลาย ให้เขาได้รับสิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้รับ. ในบทนิยาม^๖นั้นก็ชัดอยู่แล้วว่า การศึกษา^๗คือสิ่งที่ทำความก้าวหน้าอย่างถูกต้อง เพื่อมนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดในทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา.

เดี๋ยว^๘นี้ ก็เอาตรงทว่าสิ่งที่ทำความก้าวหน้า หรือตัวการศึกษา^๙นั้นคืออะไร?

เอาคำว่า ศึกษา^{๑๐}กันก่อน คำว่าศึกษาคำนี^{๑๑} มีความหมายที่เปลี่ยนจากเดิม. คำ^{๑๒}ๆนี้เป็นภาษาอินเดีย เป็นภาษาบาลีก็ได้ เป็นภาษาสันสกฤตก็ได้ ซึ่งจะเรียกโดยบาลีว่า *สิกขา*

จะเรียกโดยสันสกฤตว่า ศึกษา มันก็มีความหมายอย่างเดียวกัน
ใช้ในทางสูง โดยเฉพาะสิกขา ในพระพุทธศาสนานั้นใช้เรียก
ศีล สมาธิ ปัญญา และการประพฤติปฏิบัติอยู่ในศีล สมาธิ
ปัญญา. นั่นคือสิ่งที่เรียกว่าสิกขาหรือศึกษา แต่พอมาเป็น
ภาษาไทย คำนี้มันกลายเป็นการศึกษาที่โรงเรียนเท่านั้น
สำหรับลูกเด็กๆเขาเรียนกันที่โรงเรียน จนจะขึ้นชั้นมัธยมและ
กว่าจะไปชั้นอุดมในมหาวิทยาลัย มันก็อยู่เพียงเท่านั้น; แล้ว
มันก็ไม่ลงไปถึงว่า ตั้งแต่หน้าที่ที่คลอดออกมาจะต้องได้รับการ
ศึกษาด้วย ความหมายมันสั้นลงมาก.

เอาแหละ, เป็นอันว่าเดี๋ยวนี้เราก็ยอมรับความหมาย
ของคำว่าศึกษาตามหลักภาษาไทย แต่ขอให้มองให้ละเอียดให้
เห็นได้ทุกแง่ทุกมุม.

ในระดับแรกก็มองการศึกษาที่การเล่าเรียน การค้น
คว้า การทดลอง ตลอดจนถึงอุปกรณ์แห่งการศึกษา รวมอยู่ใน
นั้นด้วย เด็กๆก็เรียนอย่างที่เราเรียกว่าเล่าเรียน ที่แรกก็เรียน
หนังสือ, ครั้นรู้หนังสือแล้วก็เรียนวิชาที่จะเป็นประโยชน์ แก่
ชีวิตในอนาคตคือวิชาชีพ นั่นคือเรียน เรียกว่าการศึกษา.

ที่นี้ ที่แยกแตกออกไป ก็คือการค้นคว้าเพื่อให้เกิด
การริเริ่มหรือว่าการก้าวหน้าที่ดี เด็กก็ได้รับการสั่งสอนอบรม
ให้มีการค้นคว้าและเด็กฉลาดนั้น เขาค้นคว้าของเขาเอง เพราะ
ว่าเขารู้จักสังเกตของเขาเอง. เด็กคนไหนฉลาด คนนั้นจะมี

นิสัย หรือมีอุปนิสัยแห่งการสังเกตเอาด้วยตนเอง แล้วก็มองเห็นอะไรออกไปโดยเร็ว. เด็กนอกนั้นเป็นเด็กโง่ หรือเด็กส่วนมากก็เป็นเด็กโง่. ฉะนั้นเราจึงเห็นข้อเท็จจริงอยู่อย่างหนึ่งว่า ทำไมเด็กสองคนนั้นมันจึงต่างกันมาก? หรือทำไมมันจึงทั้งกันเร็วเหลือเกิน? คนหนึ่งคลานงูมงามอยู่ที่นี้, อีกคนหนึ่งวิ่งไปไกลลิบแล้ว. เพราะว่าการศึกษาบรมมาตั้งแต่คลอดจากท้องแม่ของมันต่างกัน; บางทีมันก็จะเลยไปถึงสิ่งที่เรียกว่า กรรมพันธุ์ที่สืบสายเลือดมาจากบิดามารดานั้นแหละ จะทำให้มองเห็นว่า ขอบเขตของการศึกษาของคน ๆ หนึ่งนั้นมันสืบเนื่องไปถึงสายเลือดของบิดามารดาบูยาตาหวดที่แล้วมาก็ได้. ที่แน่นอนก็เป็นเพราะว่า เด็กคนนั้นเขามีอุปนิสัยแห่งการสังเกตอย่างเฉียบแหลม ในเมื่อเด็กอีกคนหนึ่งไม่มี; ฉะนั้นเด็กคนนั้นจะมีการค้นคว้า ทั้งอย่างที่เขาสอนให้; และทั้งอย่างที่เขารู้สึกได้เอง เพราะฉะนั้นจะต้องถือเอาว่า คำว่า "การค้นคว้า" นี้รวมไว้ในการศึกษาด้วย.

ที่นี้ ก็มาถึงคำว่า การทดลอง การศึกษาก็ดี การค้นคว้าก็ดี ถ้าปราศจากการทดลอง หรือการวัดผล หรือการพิสูจน์ อย่างใดอย่างหนึ่งเสียแล้ว มันหาความแน่นอนอะไรไม่ได้ แล้วก็จะไม่ก้าวหน้าไปตามทางที่ควรจะก้าวหน้า; ฉะนั้นจึงต้องมีการทดลอง คือมีการพิสูจน์ผลของการศึกษา และการค้นคว้า ดังนั้นเราจึงต้องรวบรวมเอาการทดลองนั้น รวมเข้าไว้ในความหมายของคำว่าการศึกษาด้วย.

ที่นี้ การใช้อุปกรณ์ต่างๆอย่างถูกต้อง เพื่อการศึกษา
 นั้น รวมทั้งตัวอุปกรณ์นั้นเองด้วย ก็ต้องรวมเข้าไว้ในความ
 หมายของคำว่าการศึกษาด้วยเหมือนกัน. นี้เราจึงได้ความหมาย
 สำหรับคำว่าการศึกษาในระดับแรกที่สุดนี้ว่า การเล่าเรียน
 การค้นคว้า การทดลอง การใช้อุปกรณ์ในการศึกษาค้นคว้า
 ทดลองให้ดีที่สุด. นี้คือระดับแรกที่คนทั่วไปมองเห็น ที่คน
 ทั่วไปยอมรับ หรือว่าบันทึกเอาไว้ สำหรับการบำบัดานุกรม
 อย่างธรรมดาสามัญ.

ที่นี้ มันก็ไม่หยุดอยู่เพียงเท่านั้น มันมีระดับที่สูงขึ้นไป
 ที่ทำนองหลายอย่างจะเข้าใจได้ ในเมื่อเราใช้การพินิจพิจารณา
 ไปตามแนวของการศึกษาธรรมะ หรือปฏิบัติธรรมะ. แม้อาตมา
 เองก็เหมือนกัน เมื่อได้ใช้วิธีการศึกษาธรรมะ ปฏิบัติธรรมะ
 ที่เป็นเรื่องทางจิตใจ มากกว่าเรื่องทางวัตถุภายนอก เราก็พบ
 ลึกลงไปชั้นหนึ่งว่า การกระทำที่ได้ผ่านไปในความรู้สึกของเรา
 นั้นแหละเป็นการศึกษาซึ่งไปกว่า.

จะต้องขอย้ำ ไม่ใช่การเรียน การค้นคว้า การทดลอง
 หรือการใช้อุปกรณ์อยู่ที่นั่น แต่ต้องเล็งถึงการที่เราได้กระทำ
 มีการกระทำที่ได้ผ่านไปในความรู้สึกของเรา; เช่นว่าเรากินน้ำ
 มีการกระทำชนิดหนึ่งคือกินน้ำ แล้วการกระทำนั้นมันผ่านไป
 ในความรู้สึกของเรา เรารู้สึกว่าน้ำนั้นเป็นอย่างไร? กินเข้าไป
 แล้วเป็นอย่างไร? มีผลอย่างไร? อันนี้เป็นการศึกษาว่า ที่จะ

เรียนจากหนังสือหนังหา เราจึงเรียกเสียใหม่ว่า การกระทำที่ผ่านไปในความรู้สึก เราเคยกระทำอะไรมา ก็อย่าง ก็สบบอย่าง ก็ร้อยอย่าง ก็พันอย่างแล้ว ย่อมรู้สึกต่อการกระทำนั้น การกระทำที่ได้ผ่านไปในความรู้สึกนั้น เป็นการศึกษาที่ลึกกว่า แล้วเราก็ได้อาศัยการศึกษาอย่างนั้นทั้งหมดนั้น ทำให้เราเป็นผู้สามารถที่จะทำอะไรได้ หรืออยู่ในโลกได้.

สรุปความสั้น ๆ ว่า เดิมนั้นการศึกษามีได้อยู่ที่การเล่าเรียนเสียแล้ว แต่การศึกษามาอยู่ในความรู้สึก หูตักอยู่เมื่อกระทำสิ่งนั้น ๆ; จะยกตัวอย่างเหมือนอย่างว่า จะसानตะกร้า สานกระบุง นั่งดูเขาทำอยู่จนตลอดเวลาก็เป็นการศึกษาเหมือนกัน แต่เป็นการศึกษาผิวเผินมาก จนกว่าเมื่อเรามาทำเอง เราทำการสานตะกร้าหรือกระบุงนั้นเองจนเสร็จ มันก็เป็นการศึกษาที่มากกว่าจะนั่งดูเขาทำ, ฉะนั้นการศึกษาในระดับที่เป็นตัวการกระทำ. แล้วกระทำให้ดีให้ยิ่ง ให้ละเอียดประณีตยิ่งขึ้นไป นี้แหละเป็นการศึกษา. ฉะนั้นเราจึงมีการกระทำในทางโลก การทำการทำงานทำทุกสิ่งที่ต้องกระทำ และมีการกระทำในทางธรรมะ คือประพฤติกาย ทางวาจา ทางใจ ให้ดียิ่งขึ้นไป นี้จึงเป็นการศึกษาที่ดีกว่า ที่เหนือกว่า ที่ลึกกว่า; แล้วก็วกเข้าไปหาความหมายเดิมของคำว่าศึกษา หรือศึกษา ในภาษาบาลีที่เราใช้.

สรุปความว่า นี่เป็นความหมายของคำว่า การศึกษา ในอันดับที่ ๒ คือจากอันดับที่ ๑. อันดับที่ ๑ คือ ศึกษาเล่าเรียน. อันดับที่ ๒ นี้คือการกระทำที่ได้กระทำสิ่งนั้น แล้วมีความรู้สึก เกิดขึ้นในการกระทำนั้น.

ทีนี้ อยากจะถามให้อีกสักชั้นหนึ่ง เป็นขั้นที่ ๓ ให้ ลึกไปกว่านั้นว่า การศึกษาคือการที่ใคร่รูสชาติจากการกระทำ นั้น ๆ มาแล้วอย่างโชคโชน. ขอภัยใช้คำสอโศกโดกกับเขาบ้าง เหมือนกันว่าอย่างโชคโชน คือการที่ได้รู้สได้เต็มรสที่เกิดจาก การกระทำนั้น ๆ มาแล้วอย่างโชคโชน; หมายความว่าหลังจาก ที่เราได้ทำอะไรลงไปแล้ว เราได้รับผลจากการกระทำนั้นมา ดมอยู่ มาบริโภคอยู่ มารูสึกอยู่ในใจอย่างถึงที่สุด คือมันเป็น ความเจนนัดอันสุดท้าย, เป็นความเจนนัดในขั้นที่เสวยผลของ การกระทำ นี้จึงจะเรียกว่าเป็นการศึกษาที่แท้จริง.

ถ้าเป็นเรื่องโลกๆ ก็จะแบ่งเป็นขั้นตอนว่า เราเรียน ที่โรงเรียนมีความรู้ นักเป็นการศึกษาอันหนึ่ง แล้วต่อมาเราก็อทำงานเป็น ทำงานได้ดี รู้จักการงานดี นักเป็นการศึกษา ตอนหนึ่ง ต่อมาเราได้เสวยผลของการงานนั้นอย่างเต็มที่ นี่ เป็นการศึกษ้อีกตอนหนึ่ง เป็นสามตอนอยู่ด้วยกัน.

คนแก่วัดก็จะร้องถึงบางอ้อ ว่าอ้อ, อ้อ, ขึ้นมาแหละ. นี่เรื่องปริยัติ เรื่องปฏิบัติ เรื่องปฏิเวธนี้เอง ทั้ง ๓ อย่างนี้มัน เป็นการศึกษานี้เองอยู่ด้วยกัน และลึกเข้าไป, ลึกเข้าไปใน ทางจิตทางใจ เป็นการศึกษานี้สมบูรณ์อย่างนี้.

เรื่องทางโลกๆนี้ มันก็มีเรื่องเรียน เรื่องกระทำแล้ว ได้ชิมรับผลของการกระทำ. เรื่องทางธรรมะทางศาสนานี้ก็เหมือนกัน มันมีการเรียน การปฏิบัติ และมีการชิมรส เสวยผลของการปฏิบัติ; ต่อเมื่อมันผ่านไปถึงขั้นชิมรส หรือเสวยผลของการทำงานแล้วจึงจะเรียกว่าเป็นการศึกษาที่สมบูรณ์. ฉะนั้นเมื่อพูดถึงสิ่งที่เรียกว่าศึกษา หรือสิกขา หรือการศึกษาแล้ว ขอให้มองให้เห็นความหมายที่แตกต่างกันอยู่ หรือว่าลึกซึ้งกว่ากันอยู่เป็น ๓ ระดับอย่างนี้เถิด. อย่าให้เป็นว่าพอได้ยินว่าการศึกษาแล้วก็นึกถึงการเล่าเรียนของลูกเด็กๆในโรงเรียน เพียงเท่านั้น มันไม่พอ. ถ้ารู้เพียงเท่านั้นแล้ว การศึกษานั้นไม่สามารถทำมนุษย์ให้ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์ได้ เพราะว่าเขาไม่รู้จักอะไรจริง, รู้จักแต่ผิวหรือผิวนอกในขั้นแรก ที่เป็นขั้นตระเตรียมเท่านั้น.

เอาละ, เป็นอันว่าตัวการศึกษานั้นในระดับแรกก็อยู่ที่การเรียน การค้นคว้า การทดลองอะไรไปตามแบบของการศึกษาภายนอก, แล้วก็มาถึงการศึกษาที่เป็นตัวการกระทำ จนเราเกิดความรู้สึกมาจากการกระทำนั้น, แล้วก็มาถึงการเสวยผล รู้สึกต่อผล ได้ชิมรสของการกระทำนั้นด้วยจิตใจ. ทั้งหมดนี้เรียกว่าตัวการศึกษา.

ทีนี้ จะให้มองดูต่อไปอีกชนิดหนึ่ง สิ่งทั้งหมดนี้มันอยู่ที่ไหน? การศึกษาในสามความหมายนี้มันอยู่ที่ไหน? ถ้า

ถึงถึงการศึกษาลูกเด็ก ๆ เขาศึกษา ก็อยู่ที่โรงเรียน ถ้า
ถึงถึงตัวการทำงานมันก็อยู่ที่งาน ถ้าการได้รับผลของงาน
มันก็อยู่ที่เงิน อย่างนี้ไม่ถูก คือมันเป็นผวนอก เป็นเรื่องทาง
วัตถุมากเกินไป.

เราอยากจะให้มองข้างใน คือตัวสิ่งที่เรียกว่าชีวิต
เพราะเรื่องเหล่านี้มันเป็นเรื่องของชีวิต ที่จะต้องก้าวหน้า
ไป จนกว่าจะเต็มตามความหมายของคำว่าชีวิต. ฉะนั้น การ
ศึกษานั่นคือสิ่งที่มียอยู่แล้ว ในตัวชีวิตนั่นเองตลอดเวลา เป็น
ความหมายที่แทรกเข้ามา เพื่อจะรวบรวมเอาความหมายทั้งหมด
เข้าไว้อีกชั้นหนึ่ง ว่าการศึกษานั้นคือ สิ่งที่มีอยู่ในตัวชีวิต
นั่นเองตลอดเวลา.

พอคลอออกมาจากห้องแม่ ก็มีการศึกษาอย่างหนึ่ง
โตขึ้นมาเป็นหนุ่มเป็นสาว เป็นพ่อบ้านแม่เรือน เป็นคนเฒ่า
คนแก่ กระทั่งตายไป ตลอดสายแห่งชีวิตนี้เป็นการศึกษาอยู่
ในตัวมันเอง เป็นการศึกษาที่จริงที่สุด ก็คือการศึกษาที่รู้สึก
ได้ด้วยตนเอง.

การศึกษาที่เบาหรือเพล่าไปกว่านั้น ก็คือการศึกษา
ที่คนอื่นเขาสอนให้ ฉะนั้นเราจะรู้จักอะไรดีนั้น สิ่งนั้นต้อง
ผ่านตัวเราไปเอง ที่เขาเขียนให้อ่าน เขาบอกใส่หูให้ฟัง นั้นมัน
ยังไม่ถึงตัวจริง. ฉะนั้นตัวจริงของการศึกษานั้นคือสิ่งที่ได้ผ่าน
ไปเอง ผ่านไปในตัวชีวิตนั่นเอง; เหมือนกับว่าได้กินน้ำก็รู้ว่า

น้ำเป็นอย่างไร, ได้กินน้ำตาลก็รู้ว่าน้ำตาลนั้นเป็นอย่างไร, ยิ่งกว่าที่เขาจะบอกให้ทราบว่า น้ำนั้นเย็น มันจืด น้ำตาลนั้นมันหวาน; อย่างนั้นมันเหมือนกับว่านกแก้วนกชนทองนั้นแหละ มันเพียงแค่บอกแต่เสียง มันรู้ไม่ได้; แต่เราก็ได้ผ่านสิ่งนั้นๆ จริงมาตั้งแต่คลอดมาจากท้องแม่ แล้วก็มากชนๆตามลำดับ เราจึงรู้จักสิ่งนั้นจริง คือสิ่งทุกสิ่งที่มีมันอยู่ หรือมันเกี่ยวข้องกับอยู่กับสิ่งที่เรียกว่าชีวิตของเรานั่นเอง เราทิวเป็นอย่างไร? เราอิมเป็นอย่างไร? เรา่วงนอนเป็นอย่างไร? เราสบายเป็นอย่างไร? เราเจ็บไข้เป็นอย่างไร? นี่มันรู้ด้วยตนเองอย่างนี้. นี่เรียกว่ามันเป็นสิ่งที่มีอยู่ในตัวชีวิตตนเองตลอดเวลา.

การศึกษาชนิดนี้เท่านั้น ที่จะให้รู้จักธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง แล้วก็บรรลุผลนิพพานได้ ไม่ใช่การศึกษาในพระไตรปิฎก จากพระไตรปิฎก หรือนั่งอยู่กับพระไตรปิฎก; แต่มันเป็นการศึกษาที่เข้าไปปรากฏแก่จิตใจอยู่ตลอดเวลา จนทำให้รู้ว่าเป็นอย่างไร? ว่าอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นอย่างไร? แล้วกัมมิตถาเป็นอย่างไร? แล้วกัมมุตติเป็นอย่างไร? อย่างนี้ นี่เป็นการศึกษาจริง ซึ่งมันมีอยู่แล้วในตัวมันเองของสิ่งที่เรียกว่าชีวิตนั้น. เราต้องใช้คำว่า "ในชีวิตนั้น" เพราะว่าถ้าตายแล้วมันรู้ไม่ได้; ร่างกายที่มันตายแล้วนั้นมันรู้สึกอะไรไม่ได้. ฉะนั้นจึงต้องพูดถึงชีวิตที่ยังเป็นๆอยู่ แล้วมันรู้สึกอะไรได้. นี่แหละคือตัวสิ่งที่เรียกว่าการศึกษา เมื่อได้ผ่านไปแล้ว ได้มีไปแล้ว ได้มีชนแล้วก็ได้รู้จริง.

ขอให้เข้าใจคำว่าการศึกษาไว้อย่างนี้ คือผู้จริง
แล้วก็จะทำอะไรถูกต้องจริง. ถ้ารู้ไม่จริงคือรูผิดก็ต้องทำผิดจริง;
อย่างที่เราได้ยินว่า นักศึกษาในโลกเวลานี้ ก็คือผู้ที่รบกวน
รัฐบาลมากที่สุดกว่าใครๆ ในโลกนี้ทั้งโลก. พวกนักศึกษา
นี้คือพวกที่ต่อสู้อรบกวน ยุแหย่ รัฐบาลมากที่สุด, ที่สุดยิ่งกว่า
ใครๆ แล้วมันจะตรงกับความหมายของคำว่าศึกษาหรือไม่?
เราก็พอจะเข้าใจได้ ถ้าว่าเขามีการศึกษาถูกต้องแท้จริงแล้ว
มันก็ไม่เกิดอาการอย่างนี้ มันก็จะเกิดอาการที่ร่วมมือกัน สัมคร
สมานสามัคคีกัน ช่วยกันทำให้โลกนี้มีความสงบสุข. เดียว
นักศึกษานี้ในโลกละ ก้าวขึ้นมาถึงระดับที่ว่าเป็นผู้ยุแหย่ก่อว
รัฐบาลยิ่งกว่าใครๆ ในโลก. ยกตัวอย่างเพื่อจะเปรียบเทียบ
ให้เห็นสำหรับความหมายของคำว่าการศึกษา.

ที่นี้ ก็มาถึงคำว่า ความก้าวหน้า การศึกษาคือสิ่งที่
ทำความก้าวหน้าอย่างถูกต้อง ให้มนุษย์ได้สิ่งที่ดีที่สุด. คำว่า
“ก้าวหน้า” เป็นคำพุทธธรรมดๆ เข้าใจว่าท่านทั้งหลายคงจะ
เข้าใจได้เองอยู่แล้วเป็นอย่างมาก แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังอยากจะ
พูดถึงบ้าง สำหรับความหมายที่รัดกุม.

ความก้าวหน้า เราจะต้องเล็งลงไปถึงความรู้อย่าง
เหมือนกัน คือความรู้ต้องก้าวหน้า แล้วการกระทำจึงก้าวหน้า;
เพราะฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่าความก้าวหน้า นั้น ในขั้นแรกจะต้อง
เล็งถึงความสามารถรู้จักเลือกคัด รู้จักต่อสู้ เช่นว่าเด็กทารก

คลอตออกมาจากท้องแม่ เมื่อถ้ามีความก้าวหน้าในทางกาย เขาก็เจริญขึ้นโดยทางกายอย่างถูกต้อง; แต่สำคัญนั้นมันอยู่ที่ เรื่องของจิตใจ เขาจะต้องรู้จักเลือกคิดว่าอะไรเป็นอะไร คือ จำอะไรได้มากขึ้น จำนั้นจำโน้นได้มากขึ้น; แล้วก็รู้จัก เลือกคัดแยกแยะว่าอะไรเป็นอย่างไร, อะไรเป็นอย่างไร, อะไร อยู่ในฝ่ายที่เป็นมิตร อะไรอยู่ในฝ่ายที่เป็นศัตรู; เด็ก ๆ ก็ค่อย รู้มากขึ้น. นักเป็นความก้าวหน้าในทางเลือกคัด.

ที่นี้ เขาจะต้องก้าวหน้าในการต่อสู้ ซึ่งหมายถึงความ สามารถในการต่อสู้; จะเป็นเรื่องศัตรู อุปสรรคในตัวมันเอง หรือภายนอกตัวเอง. เด็กทารกนั้นจะต้องสามารถรู้จักต่อสู้ เพราะ ว่าเขารู้จักเลือกคัด เขารู้จักแยกว่าอะไรเป็นศัตรู อะไรเป็นมิตร. ที่แรกเขาเห็นแมลงชนิดหนึ่ง เขาไม่รู้เขากลองจับดู มันด้อย มือเอา เขาก็รู้จักเลือกคัด ว่ามันเป็นอะไร และเขาก็รู้จักต่อสู้ ที่จะป้องกันตัว หรือว่าจะทำลายสิ่งที่เขามองอุปสรรคศัตรู. นนแหละ เป็นจุดตั้งต้น เขาก็รู้จักเลือกคัดและต่อสู้ที่สงขขึ้นมา ๆ กระทั่ง ถึงเรื่องความเจ็บความไข้ การทำการ ทำงาน หรือการที่จะต้อง สังคมสมาคมกับเพื่อนเด็ก ๆ ด้วยกัน. นี้เขารู้จักเลือกคัดและ รู้จักต่อสู้.

ที่นี้ เขาก็สามารถที่จะสร้างสรรค์ คือทำให้มันเกิด อะไรใหม่ขึ้นมา เพิ่มขึ้นมากที่เป็นประโยชน์ เขาสามารถสร้าง สรรค์คือความก้าวหน้า กระทั่งเขารู้จักทำให้มันเจริญดียิ่ง ๆ

ขึ้นไปจนกว่าจะถึงที่สุด อย่างนี้เราเรียกว่าความก้าวหน้า :
 ก้าวหน้าในการรู้จักอะไรเป็นอะไร, รู้จักแยก คัดเลือกเป็น
 อะไร, รู้จักต่อสู้, รู้จักสร้างอะไรขึ้นมา, รู้จักทำให้เจริญถึงที่สุด.
 ในเรื่องของโลกๆ ทำมาหากินก็เป็นอย่างนี้, เรื่องทางธรรมทาง
 ศาสนา มันก็เป็นอย่างนี้. ทุกอย่างนี้มันอาศัยความรู้ ฉะนั้น
 จึงต้องอาศัยความก้าวหน้าของความรู้ก่อน แล้วก็ด้วยความ
 ก้าวหน้าของการกระทำ แล้วจึงจะมีผลของการกระทำ ที่มัน
 ก้าวหน้าหรือกว้างขวางออกไป. เพราะฉะนั้น เราจะสรุปเหลือ
 เพียงบทสั้นๆว่า ความก้าวหน้าคือ ความสามารถทำให้
 เป็นไปอย่างถูกต้อง ตามทควรจะปรารถนา โดยอาศัยความรู้.

ที่นี้ รวมความหมายเข้าด้วยกันทั้งสองบทว่า มีการ
 ศึกษาเป็นอย่างนี้แล้ว ก็มีความก้าวหน้าอย่างนี้ การศึกษาคือ
 สิ่งที่ทำให้เกิดความก้าวหน้าไปอย่างถูกต้อง. นี้แหละเป็นคำอธิบาย
 ของบทนิยามตอนหนึ่งเสร็จสิ้นไปแล้ว.

ที่นี้ ก็มาถึงบทนิยามตอนที่ ๒ ที่ว่า เพื่อให้ได้สิ่งที่ดี
 ที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ นี้แหละมันเป็นการตอบคำถามที่ว่าเกิดมา
 ทำไม? ถ้าคนยังไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม มันก็เหมือนกับว่าตาบอด
 ไม่สามารถจะถึงจุดหมายปลายทางของมนุษย์. เดียวนี้เราต้อง
 รู้ว่าเกิดมาเพื่อได้สิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์; แต่เรารู้จักที่เดียวหมด
 ไม่ได้ เราต้องรู้จักตามขั้นตอน. แต่เดี๋ยวนี้เอาตามพูดก็พูดได้
 ก็เลยพูดว่าสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์ มันมีอยู่อย่างไรกันเสียก่อน
 เพื่อจะเข้าใจได้ง่ายและประหยัดเวลา.

สิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์ มันก็ต้องของมนุษย์แหละ เพราะมันต้องสูงกว่าของสัตว์เดรัจฉาน; และสัตว์เดรัจฉานก็ไม่ค่อยเกี่ยวกับความดีความชั่วอะไรนักด้วย เพราะมันไม่มีความรู้สึกนึกคิด. ฉะนั้นคำนี้ก็คงจะไม่ต้องเอาไปใช้ กับสิ่งที่ต่ำลงไปอีก เช่นต้นไม้ หญ้า บอน เป็นต้น เพราะเขาไม่รู้จัก เพราะมันไม่รู้จัก แต่ถ้าเราจะพูด จะเอามารวมกัน พูดในความหมายเดียวกัน : ความดีที่สุด มันก็ต้องใช้ได้เหมือนกันทั้งแก่มนุษย์ แก่สัตว์เดรัจฉาน และแก่ต้นไม้พฤษชาติทั้งหลาย ที่มันก็มีความรู้สึกแม้ว่าจะไม่มีความคิดนึก หรือว่ามีสติปัญญาที่จะวินิจฉัย หรือพิจารณาอะไรได้เหมือนกับคนเรา. เพราะฉะนั้น เราจึงต้องแยกกันดีกว่า ว่าดีที่สุดสำหรับมนุษย์ก็ของมนุษย์, ดีที่สุดของสัตว์เดรัจฉานก็ของสัตว์เดรัจฉาน, ดีที่สุดของต้นไม้ หญ้าบอนอันนี้ ก็ดีที่สุดของมันอย่างต้นไม้ หญ้าบอนไม่เอามารวมกัน.

ทีนี้ มาพูดถึงเรื่องดีที่สุดของมนุษย์ ว่ามันคืออะไร ดีที่สุดของมนุษย์นั้นอยากจะทำให้เห็นเป็นสามขั้นตอน อะไรก็ชอบใช้ ๓ สามขั้นตอน หรือว่าสามชนิดนี้มากเหลือเกิน ว่าดีที่สุดของมนุษย์ในระดับต่ำสุด ก็คือ ความรอดอยู่ได้.

อันดับที่ ๑ ก็คือความรอดอยู่ได้ ไม่ตายเสีย รอดชีวิตอยู่ได้ ไม่ตายเสีย. นี้เอาเป็นจุดตั้งต้นก่อน ว่าดีที่สุดสำหรับมนุษย์. ความรอดชีวิตนี้มันมีอยู่เป็นสองระดับ เหมือน

กับว่ารอด สักว่ารอดอยู่ได้ก็น่าเรศ. ที่นั่นก็รอดอยู่ได้อย่างดี
 นั่นก็น่าชื่นอกชื่นใจ; ฉะนั้นว่ารอดอยู่ได้ นั่นก็ต้องรอดอยู่
 ได้อย่างน่าชื่นอกชื่นใจ. ฉะนั้น เราจึงหมายถึงมีการกระทำ
 ที่ถูกต้องอยู่มากทีเดียว ในการที่จะทำให้ชีวิตรอดอยู่ได้ สะดวก
 สบายพอสมควรแก่ธรรมชาติจะจัดสรรให้ได้, ตามที่ธรรมชาติ
 จะจัดสรรให้ได้นั่นเอง.

ที่นั่น ตอนสองสูงขึ้นมา มันต้องว่าเป็นอย่างดีที่สุด
 หรือถูกต้องที่สุด. ครั้งแรกนั้นมันพอสักว่ารอดชีวิตอยู่ได้ อย่าง
 สมัยคนป่าไม่มีวัฒนธรรมอะไร ไม่มีอารยธรรมอะไร ไม่มีอะไร
 ก็แต่ว่ารอดชีวิตอยู่ได้ มีความผาสุก สงบสุขอยู่ได้ตามแบบ
 คนป่าสมัยหิน ก็ได้ ก่อนกว่าสมัยหิน ก็ได้ มันสักว่ารอดชีวิต
 อยู่ได้อย่างดีตามแบบนั้น. ตรงนี้ยังมีปัญหาอยู่ มองใน
 บางแง่แล้ว คนที่รอดอยู่ได้ตามธรรมชาติแบบคนป่านั้น ยังมี
 อะไรดีกว่าคนสมัยนั้นอีกมาก แต่อย่าเพื่อเอามาพูดในตอนนั้นเลย
 เวลานั้นไม่พอ, แล้วมันจะกลายเป็นเรื่องด่ากันไม่รู้จกสิ้นสุด
 ว่าคนป่ามันก็รอด สักว่ารอดอยู่ได้.

ที่นั่น อันดับที่ ๒ มันรอดอยู่อย่างดี ที่ภาษาโลกๆ
 เขากว่ากินดีอยู่ดี, กินดีอยู่ดี, กินดีอยู่ดี, จนไม่มีขอบเขตที่สุด
 ไม่มีขอบเขต กินอาหารเท่านั้น พอมีเงินมากขึ้นมาก็กินอย่างนั้น
 จนกินอาหารมีอะลุ่มอล่วย เขามีเหมือนกัน. ได้บ้านอย่างนั้นอยู่
 แล้วก็เปลี่ยนเป็นบ้านที่ราคาแสน แล้วต่อมาเปลี่ยนเป็นบ้าน

ที่ราคาล้าน หลายนล้าน. ขรยนต์คันฉะแสน แล้วก็จะขรยนต์คันฉะล้าน. นี้เรียกว่ามีความดีชนิดหนึ่งที่เกิดแล้วที่ผิดธรรมชาติแล้ว มันไม่ใช่สักแต่ว่ารอดชีวิตอยู่แล้ว, มันเกินรอดชีวิตอยู่แล้ว. มันก็บ้าไปอีกทางหนึ่ง เป็นเรื่องของชาวบ้าน เป็นเรื่องของชาวโลก ที่กำลังเป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ในโลกนี้. ที่ตรงไหนเจริญที่สุด มันก็บ้ามากกว่าที่มันยังล้าหลังอยู่. ที่กรุงเทพฯ ก็บ้านมากกว่าบ้านนอก ที่เมืองฝ่งกั๊กก็มากกว่าที่กรุงเทพฯ. อย่างนี้เป็นต้น เรื่องกินดีอยู่ดีที่ไม่มีขอบเขตนี้ เป็นเรื่องทางโลก. พอเป็นเรื่องทางธรรมะ ตามหลักของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาไหน ก็จะเหมือนกันหมดแหละ ที่เขาจะมีบทบาทบัญญัติขึ้นมาว่า กินอยู่แต่พอดี.

เรื่องกิน เรื่องอยู่ เรื่องใช้ เรื่องสอย เรื่องอะไรต่างๆ ให้มันพอดี อย่าใหม่เพื่อ หรืออย่าใหม่เกิน; ฉะนั้น จึงไม่ต้องอยู่บ้านราคาล้าน หรือขรยนต์ราคาล้าน หรือว่าจะไปเอาเครื่องเล่น เครื่องบำรุงบำเรอกามารมณ์อะไรมาสูสมหัวกัน อย่างที่เหมือนที่ท่าอยู่เดี๋ยวนี้. ขอแต่ว่าให้ทุกอย่างมันพอดีที่จะเป็นอยู่อย่างผาสุก ไม่เดือดร้อน ไม่แร้นแค้น ไม่ลำบากยุ่งยาก; แต่่ว่ามีความสะดวกสบายตามที่ควรจะมี, แล้วอยู่อย่างสงบสุข, แล้วอยู่อย่างมีส่วนเหลือ สำหรับจะช่วยผู้อื่นด้วย. คุณลองอยู่อย่างกินดีอยู่ดี เหมือนคนสมยนี้เขาบ้างนั่นก็ ลองดูเถอะ มันจะไม่มีอะไรเหลือสักสตางค์แดงหนึ่งที่จะช่วยผู้อื่น. แต่ถ้าวเรากินดีอยู่ดีตามแบบของพระพุทธเจ้าแล้ว เงินมันจะเหลือมาก

สำหรับไปช่วยผู้อื่น หรือจะเป็นหลักทรัพย์เอาไว้ช่วยตัวเองใน
ยามแก่ยามเฒ่า ก็ได้ หรือว่าที่ตที่สุดนั้นมันจะทำให้เงินเดือน
พอใช้.

เดี๋ยวนี้ คนส่วนมากเงินเดือนไม่พอใช้ ใช้จ่ายมาก
กว่ารายรับ เพราะว่าเขาไปทำส่วนที่เกิน หยุตส่วนที่เกิน
มากินอยู่แต่พอดีแล้ว เงินเดือนก็จะเหลือ ไม่ต้องเรียกรอังกั้น
อย่างวุ่นวาย เหมือนที่กำลังเรียกรอังกั้นอยู่เวลานี้; เพราะว่าเขา
จะต้องการกินดีอยู่ดีชนิดที่ไม่มีขอบเขตจำกัด เป็นคนธรรมดา
สามัญต้องการบ้านอย่างนี้ ต้องการรถยนต์อย่างโน้น ต้องการ
เรื่องที่ไม่จำเป็นนะ; อย่างตุ๋น อย่างทีวีสี อย่างนี้มันไม่
จำเป็น มันก็จะมีให้ได้, แล้วที่โง่ที่สุดก็สูบบุหรี่ เอาควันเข้า
ไปรมปอดของตนให้ตายเร็วอย่างนี้ มันก็ยังทำได้, แล้วก็ยังกิน
เหล้าหรือทำอะไรอีกมากมาย ทำให้ตัวตายเร็ว ทำให้เงินไม่
พอใช้. น้ำมันดีผิดทาง มันรอดผิดทาง มันรอดอยู่อย่างผิดๆ.
เราก็ต้องมารอดกันอยู่อย่างถูกต้อง. นี่ก็เป็นอันดับที่ ๒ ที่ว่า
รอดอยู่อย่างน่าดู.

ที่นี้ อันดับที่ ๓ จะต้องไปจนถึงจุดสูงสุดของมนุษย์
โดยแท้จริง. ถ้าเพียงแต่รอดอยู่ได้ รอดอยู่ดีนี่, ถ้าจิตใจยังไม่อยู่
เหนือความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวงแล้ว มันยังอยู่ด้วยจิตใจที่
หนักอึ้ง อยู่ด้วยจิตใจที่ถูกรบกวนด้วยความรัก ความโกรธ
ความเกลียด ความกลัว ความวิตกกังวลอะไรต่างๆ นานา. จิตยัง

ไม่หลุดพ้น จิตยังไม่เป็นอิสระ จิตยังไม่อาจจะปกติ; พุทฺธภาษา
 ที่ถูกล้อ ก็ต้องพูดว่า จิตมันยังไม่ว่าง, มันต้องอยู่ด้วยจิตที่เป็น
 ปกติ เป็นอิสระเหนือสิ่งใด เป็นจิตว่างจากการรบกวนโดย
 ประการทั้งปวง. นี่แหละรอดระดับสูงสุด หรือว่าสิ่งที่ดีที่สุด
 ของมนุษย์มันมาสิ้นสุดอยู่ที่ตรงนี้ : ข้อที่ ๑ มันรอดอยู่ได้. ข้อ
 ที่ ๒ มัน รอดอยู่อย่างดีที่น่าพอใจ. ข้อที่ ๓ มัน ถึงจุดสูงสุดที่
 อยู่เหนือคเหนือการปรุงแต่ง เหนือความเปลี่ยนแปลง. ดีที่
 สุดของมนุษย์อยู่ที่ตรงนี้.

เราอยู่ในโลกนี้มีชีวิตอยู่ที่นี้ นั่งอยู่ที่นี้ก็ได้ เมื่อมีจิต
 อยู่เหนือการปรุงแต่งรบกวนของกิเลส หรือสิ่งแวดลอมแล้วก็
 เรียกว่าอยู่ในความหมายอื่น ในระดับอื่น. ถ้าเป็นอย่างนี้ได้
 เต็ดขาดก็เป็นพระอรหันต์ไปเลย; ถ้าไม่เด็ดขาด กลับไป
 กลับมา มันก็เป็นอย่างคนธรรมดา แต่บางเวลาก็มีจิตที่งดงาม
 น่าดูเหมือนกัน : นั่งอยู่ที่นี้ เวลานี้ถ้าใครไม่มีความทุกข์ร้อน
 อะไรเลย มันก็เป็นจิตที่น่าดู เรียกว่าได้รับสิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์
 ควรจะได้รับ สักแวบหนึ่งก็ยังดี. นี่แหละโดยส่วนตัวเรา ก็
 ให้ได้รับความสงบสุขอย่างนี้; แล้วเพื่อนฝูงของเรา สังคม
 ที่อยู่ร่วมกันกับเรา ก็ควรจะได้รับความสะดวกสุขอย่างนี้. นี่แหละ
 การได้รับสิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้รับ มันมีความหมาย
 อย่างนี้.

เรื่องทรัพย์สินสมบัติ แก้วแหวน เงินทองนั้น มันไม่แน่นอน
 บางทีมันเป็นเครื่องรบกวนจิตใจ หรือเป็นทางมาแห่งอันตราย.
 ที่ว่าดี ดีนนั้น ทำคนให้บ้า ทำคนให้ตายเสียมากแล้ว เพราะ
 มีคนอิจจาริษยา เพราะมีอะไรต่างๆ นานา แต่ที่มันทำอันตราย
 เอามาก ก็เพราะว่าเจ้าตัวเองนั้นแหละหลงยึดมั่นถือมั่นใน
 ความดีของกู จนนอนไม่ค่อยหลับ หนักเข้าก็เป็นโรคทางจิต
 ทางประสาท. ระวังสิ่งที่เรียกว่า "ดี", ถ้าดีจริงมันไม่ทำอย่าง
 นั้น ไม่ทำให้เจ้าตัวต้องเป็นโรคอย่างนั้น; ถ้าดีที่สุดท้ายแล้ว
 ก็หมดปัญหาโดยประการทั้งปวง. นี้แหละ เรียกว่าสิ่งที่ดีที่สุด
 ของมนุษย์ที่เขาจะได้รับจากการศึกษา.

เอา, นี้จะต้องพูดแข่งเวลากับฝนจะตกเสียแล้ว นี้เวลา
 มันก็มากแล้ว ก็จะพูดถึงตอนที่สามของบทนิยาม คือทุกชั้น
 ตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา ย้ำอีกทีหนึ่งว่า การศึกษา คือสิ่ง
 ที่ทำความก้าวหน้าอย่างถูกต้อง เพื่อมนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดใน
 ชั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา; ทุกชั้นตอนแห่งวิวัฒนาการ
 ของเขา นี้ ก็ดูจะได้พูดมากแล้วในตอนต้น แต่ไม่พูดอย่าง
 รัดกุม. ฉะนั้นขอพูดอย่างรัดกุมเสียหน่อย ว่าทุกชั้นตอนแห่ง
 วิวัฒนาการของเขา : ชั้นตอนนี้จะแบ่งโดยวัย ก็ว่าวัยปฐมวัย
 มัชฌิมวัย บัจฉิมวัย นับตั้งแต่คลอดจากท้องแม่จนถึงเข้าโรงเรียน
 ทุกชั้นตอนนี้จะต้องมีวิวัฒนาการ คือมันเจริญขึ้น มันไม่ได้
 เสื่อมลง.

เด็กคลอดออกมาเดี๋ยวนี้ ก็ต้องได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ที่เด็ก
 เพิ่งคลอดออกมาเดี๋ยวนี้จะต้องได้รับ. เด็กอายุ ๒ ขวบ ๓ ขวบ
 ก็ต้องได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่เด็กอายุ ๒ ขวบ จะต้องได้รับ, กระทั่ง
 เด็กวัยรุ่น เด็กหนุ่มสาว ก็ต้องได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่เขาจะต้อง
 ได้รับ ทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา ด้วยอำนาจ
 การศึกษาที่ถูกต้อง. นักก็มีทุกขณะทุกโอกาสที่มันจะเกิดขึ้น
 ขณะหรือโอกาส^{นี้} ไม่ได้เกิดอยู่ตลอดเวลา มันเป็นความสมดุลง
 ความประจวบเหมาะ เพียบพร้อมของเหตุปัจจัยหลายๆ อย่าง;
 แล้วเป็นโอกาสที่จะบรรลุ^{นี้} บรรลุ^{นี้}, ก้าวหน้าอย่างนั้นอย่าง
 นั้น มันก็มีเฉพาะโอกาส. เขาก็จะต้องถือเอาโอกาสนั้นให้ได้
 เพื่อจะให้เกิดความเจริญแก่เขา ถ้าเขามีการศึกษาดี.

ที่^{นี้} ว่าทุกรูปแบบแห่งวิวัฒนาการของเขา จะเป็น
 เรื่องอาชีพเขาก็ทำได้ดี, จะเป็นเรื่องหน้าที่การงานเขาก็ทำได้ดี,
 แม้แต่เรื่องที่เป็นปัญหาที่สุด คือเรื่องเพศ เรื่องการมรดกซึ่ง
 มนุษย์ทุกตัวทุกคนตามธรรมดาสามัญจะต้องมี เขาก็ต้องทำได้ดี
 คือทำได้ถูกต้อง ไม่เกิดอันตราย เกิดความเลวทรามขึ้นเพราะ
 สิ่งนั้น, เรียกว่าทางร่างกายของเขาก็ถูกต้อง ทางจิตของเขา
 ก็ถูกต้อง ทางวิญญาณของเขาก็ถูกต้อง. ทางร่างกายก็มีปัจจัยสี่
 มีอาหาร มีเครื่องนุ่งห่ม มีที่อยู่อาศัย มีการบำบัดโรคอย่างดี
 ที่สุด; แต่ตัวอย่างที่ดีที่สุดนั้นคือ อย่างเหมาะสมที่สุด ไม่ใช่อย่าง
 บ้าบอที่สุด คือมันผิดจากข้อเท็จจริงที่ธรรมชาติควรจะให้มี.

ที่นี้ ในทางจิตนี้ ก็มีจิตที่มีสมรรถนะ สมรรถภาพ
 ดีที่สุด มีกำลังจิตที่เป็นสมาธิที่ดีที่สุดอย่างนี้ ก็เป็นวิวัฒนาการ
 ทางจิต. ที่นี้ ก็ทางวิญญาณคือทางสติปัญญา ก็มีความถูกต้อง
 ของสติปัญญาไปตามลำดับๆ ถึงที่สุด นี้ก็เรียกว่า ทุกขั้นตอน
 แห่งวิวัฒนาการของเขา. เรื่องทางจิตนี้ เป็นเรื่องที่น่าสนใจ
 มันจึงลำบากที่ต้องศึกษาฝึกฝนกันเป็นพิเศษ, แล้วมันก็เกี่ยว
 เนื่องไปถึงเรื่องปัญญา. ฉะนั้นเราจะต้องมีความถูกต้องในทุก
 ความหมาย เช่นเดียวกับเรื่องทางวัตถุ, วัตถุที่ไม่มีจิตมีวิญญาณ
 แต่มันแวดล้อมตัวเราอยู่นี้ ก็ควรจะต้อง. มีสติปัญญาจัดวัตถุ
 ให้มันถูกต้อง, มีสติปัญญาจัดร่างกายนี้ให้มันถูกต้อง, มีสติ
 ปัญญาจัดจิต, ตัวจิตให้มันถูกต้อง, แล้วมีสติปัญญาจัดตัวสติ
 ปัญญาตัวเอง ก็ให้ถูกต้อง.

การศึกษาที่แท้จริงจะต้องสร้างความถูกต้อง เพื่อ
 ความก้าวหน้าอย่างนี้. ที่การศึกษาในปัจจุบัน ที่ถือกันเป็นหลัก
 ทั่วๆ ไปในโลกว่าพุทธิศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา หัตถศึกษา
 นั้นมันก็ถูกต้อง; ถ้าทำไปอย่างถูกต้อง ในทุกแง่ทุกมุม.
 เดียวนี้ มันเรียนผิด หรือใช้ความรู้ที่ผิด ความประพฤติ
 นั้นมันไปตามความนิยม จะเป็นแฟชั่นเสียมากกว่า. ฉะนั้น
 เรื่องลามกอนาจารก็เอามาเป็นเรื่องที่ถูกต้อง หรือนิยมชมชอบ
 กันได้. เรื่องพลศึกษานี้ยังเป็นปัญหา บางทีมันก็เกินไป ไม่
 คุ่มค่าที่ลงทุนก็มี. ฉะนั้นต้องให้มันซัดลงไปว่า พุทธิศึกษา

ก็ถูกต้อง จริยศึกษาก็ถูกต้อง พลศึกษาก็ถูกต้อง หัตถศึกษา
ก็ถูกต้อง นี่จึงเรียกว่าถูกต้องในทุกแง่ทุกมุม ที่วิวัฒนาการของ
คน ๆ หนึ่งต้องการ จะให้เจริญก้าวหน้าไปอย่างถูกต้อง นี้เรียก
ว่าทุกขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการ มันเป็นอย่างนี้.

ที่นี้ ขอโอกาสพูดต่อไปอีกสักนิดหนึ่ง ถึงสิ่งที่มันตรง
กันข้าม คือความผิดพลาด. เดียวนี้เรามีความผิดพลาดเกี่ยว
กับการศึกษาทั้งโลกก็ว่าได้ เดียวนี้เขาเรียนเพียงเพื่ออาชีพ
อย่างที่ได้พูดมาแล้วข้างต้นว่าการศึกษาในปัจจุบันนี้ สรุปลแล้ว
เหลือเพียงเพื่ออาชีพอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น; มันไม่เลย
ไปถึงความเป็นคนที่ดี เป็นสุภาพบุรุษ หรือเป็นสัต์บุรุษ
เหมือนกาลก่อนโน้น, ก่อนโน้นเขาเรียนเพื่อความเป็นสุภาพ-
บุรุษที่เป็นคนดี.

เมื่อสัก ๕๐-๖๐ ปี มา นี้ การไปเรียนเมืองนอก
เขาไม่ได้เรียนเอาปริญญาลาภทางมาอย่างเดี๋ยวนี้ เขาเรียนเพื่อ
ความเป็นสุภาพบุรุษ. ถ้าไปเรียนที่มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด
หรือเคมบริดจ์ หรืออะไรเหล่านี้ คนที่เขาไปเรียนสมัยนั้นเขา
มาเล่าให้ฟัง เขาไปเรียนเพื่อความเป็นสุภาพบุรุษ ส่วนที่จะ
ได้ปริญญาวิชาแขนงไหนนั้น เป็นเรื่องอีกเรื่องหนึ่ง เอาไว้
ข้างล่าง. แต่ว่าทุกสาขาปริญญานั้น ผู้ได้รับปริญญานั้นต้อง
เป็นสุภาพบุรุษ, แล้วต้องมีความเป็นสุภาพบุรุษ; เพราะการ
ศึกษานั้นเขามุ่งหมายที่ความเป็นสุภาพบุรุษ. ฉะนั้นคนที่

สุภาพบุรุษนั้น โกงใครไม่ได้ เห็นแก่ตัวไม่ได้ อะไรไม่ได้
 เพราะว่าเป็นคนดี ทำบ้านเมืองให้สงบสุข ทำโลกนี้ให้สงบเย็น.

เดี๋ยวนี้ มันเปลี่ยนหมดไม่ว่าที่ไหน การศึกษาแบบ
 นั้นมันเปลี่ยนหมดแล้ว เขาตัดเรื่องของธรรมะ หรือเรื่องของ
 ศาสนาออกไปหมดแล้ว; อย่างจะว่ากินข้าว ก็ไม่ต้องสวดมนต์
 ภาษาลาติน, จะนอนก็ไม่ต้องสวดมนต์ภาษาลาตินก่อนนอน
 เหมือนมหาวิทยาลัยสมัยโน้นแล้ว; มันเปลี่ยนอย่างนี้ เปลี่ยน
 เป็นเพียงเพื่ออาชีพ. คนก็เห็นแก่ตัวจัด ยังมีปริญญายาวเป็น
 ทางยาวเท่าไร มันก็ยังเห็นแก่ตัวจัดมากเท่านั้น. นี่คือความ
 ผิดพลาดของการศึกษาไม่มีความเป็นสุภาพบุรุษ. พุดอย่าง
 ไทย ๆ ก็คือไม่มีความเป็นสัตบุรุษ คือคนดีที่มีจิตใจอย่างมนุษย์
 ที่มีจิตใจสูง.

เดี๋ยวนี้ จะไปหามหาวิทยาลัยไหนในโลก ที่สอนเพื่อ
 ความเป็นสุภาพบุรุษหรือสัตบุรุษนั้น ไม่มี นี่คือความผิดพลาด
 ของการศึกษาแห่งยุคปัจจุบัน เขาแยกเรื่องโลก ๆ ออกจากเรื่อง
 ของธรรมะหรือศาสนา หรือว่าแยกศาสนาออกจากการศึกษา
 อย่างโลก ๆ เมื่อก่อนมันก็เรียนพร้อมกัน; ดังนั้น เขาจึง
 เป็นสุภาพบุรุษได้. เดี่ยวนี้พอเลิกเรื่องศาสนา เรื่องธรรมะ
 ก็เหลือแต่ความเป็นคนที่ไม่ถึงความเป็นมนุษย์ คือมีใจต่ำ
 ไม่มีจิตใจสูง เหมือนกับความหมายของคำว่ามนุษย์. นี่แหละ
 คือความผิดพลาดของการศึกษา; ดังนั้นจึงไม่ทำให้ได้รับสิ่ง
 ที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ.

ที่นี้ มองต่อไปอีกชั้นหนึ่งคือ ปัญหาที่กำลังมีอยู่
 เกี่ยวกับการศึกษา ผู้ที่มีปัญญาเขาได้ยอมรับ ประกาศออกมา
 อย่างเป็นลายลักษณ์อักษร ว่าเดี๋ยวนี้จิตใจจะทำให้ยูวชนใน
 โลกนี้สนใจเรื่องศีลธรรม. การศึกษาที่เขาให้อยู่ในมหาวิทยา-
 ลัยนั้นมันก็ดีเลิศ แล้วมันช่วยโลกไม่ได้ โลกมันจะรอดได้
 เพราะมีศีลธรรม และเขาก็ไม่มีปัญญาที่จะทำให้ยูวชนทั้งหลาย
 สนใจในศีลธรรม จึงมีแต่การศึกษาที่ทำให้คนมีความเห็นแก่
 ตัว มีประโยชน์อย่างโลก ๆ อย่างชาวโลก อย่างปลูชนธรรมดา
 สามัญมีความเห็นแก่ตัว ไม่ทำให้โลกนี้มีสันติภาพอันถาวรได้.

การศึกษาไม่ทำให้ยูวชนเข้าใจชีวิต ในความหมาย
 ที่สูงอย่างที่ว่ามาแล้วข้างต้น การศึกษาปัจจุบันนี้ไม่สามารถ
 จะถอน จะกระชาก ยูวชนเหล่านั้น ออกมาเสียจากการผูกมัด
 ของเนื้อหนังของวัตถุนิยม. การศึกษาเดี๋ยวนี้ไม่มีกำลัง ไม่มี
 ความสามารถที่จะดึงยูวชน ออกมาเสียจากความหลอกลวงของ
 เนื้อหนัง คือวัตถุนิยม. นี้แหละ คือ ปัญหาที่เหลืออยู่สำหรับ
 การศึกษา.

รวมความว่า เขาไม่สามารถจะทำคนให้เป็นมนุษย์
 หรือเป็นสุภาพบุรุษที่ประกอบอยู่ด้วยคุณธรรม. การศึกษา
 มาล้มละลาย มาล้มเหลวลงที่ตรงนี้ โลกนี้จึงไม่มีสันติภาพ.
 เมื่อใดการศึกษาทำให้เกิดความก้าวหน้าอย่างถูกต้อง ทุกชั้น
 ทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของคนเราแล้ว เราจะมีสุภาพบุรุษเต็ม
 ไปทั้งโลก ไม่มีอันธพาล, คนร้ายก็ไม่เห็นแก่ตัว, คนจนก็ไม่

เห็นแก่ตัว, อยู่กันอย่างสงบสุข, ไม่ต้องต่อสู้ฟาดฟันกัน
 ระหว่างคนจนกับคนมั่งมี ซึ่งล้วนแต่มีความเห็นแก่ตัว เพราะ
 การศึกษาไม่ถูกต้องนั่นเอง จึงขอให้สนใจสิ่งที่เรียกว่า การ
 ศึกษา มีอรรถาธิบายดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ว่าเป็นสิ่งที่
 ทำชีวิตให้ก้าวหน้าอย่างถูกต้อง เพื่อมนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดใน
 ที่มนุษย์ควรจะได้รับ และในทุกขั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการ
 ของเขา. เพราะฉะนั้น การศึกษาจึงเป็นการสร้างโลกมนุษย์
 อย่างที่เป็นอารยมนุษย์ เป็นอารยชน ไม่มีปัญหา และไม่มี
 เดือดร้อนเป็นทุกข์ ทั้งแก่ตนเองและแก่สังคมด้วย; เรียกว่า
 การศึกษานำสร้างบุคคลและสร้างสังคม ให้ถูกต้องพร้อมกันไป
 ในตัว.

นี่แหละ อาตมาได้พูดถึงเรื่องอะไรเป็นอะไร ใน
 วันแรกนี้โดยหัวข้อว่า การศึกษาคืออะไร? แล้วก็ให้คำนิยาม
 อย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว และขออธิบายอีกครั้งหนึ่งว่า กรุณาช่วย
 จำเอาไปด้วย เพื่อหมั่นสิ่งต่างๆ ให้มันเป็นไปอย่างถูกต้องตาม
 คลองของการศึกษา ว่าการศึกษา คือสิ่งที่ทำชีวิตให้ก้าวหน้า
 อย่างถูกต้อง จนมนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดใน
 ทุกขั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา.

การบรรยายสมควรแก่เวลาแล้ว อาตมาขอยุติการ
 บรรยายในวันนี้ ไว้เพียงเท่านี้ เพื่อให้พระคุณเจ้าท่านสะดวก
 พระธรรม สำหรับส่งเสริมกำลังใจในการปฏิบัติธรรมต่อไป.

เปิด - เปิด - เปิด

เปิด - เปิด ๓ : ใช้ริมแสง แผล พระ-ขาม
ย่องซัดค้ำ ย่องเน้นซัด ทน็ดกนั'
สหมอมาก ย่องเน้นซัด ทน็ดค'
หิววิ้ง เปิดตาใจ ใช้กนมา ๑

เปิด - เปิด ๓ : ใช้เงินเลี้ยง สำนึกของขาม
'หอบเซ้าค้ำ หิวท้องไม่ ในโลกขาล'
ค้ำค้ำค้ำค้ำ หิวเน้นซัด เต็มอิตมา
สอริ้งงแฉะ สอริ้งงแฉะ สอริ้งงแฉะ ๑

เปิด - เปิด ๓ : สนนทน พุดจาขาม
จันยั้งค้ำ, อดทน รื้ออเนลาในค
นต แก่รื้ออ ดยัทกนได้ วิดล สอริ้งง
ไม่มีแทนไร เกทขี้ใจก พันเปิด ใจ ๑

พจนานุกรมภาษาไทย

ฉบับ ลีงชาธ.

“ อหิงสา รต สอชาธา
“ กิ่งนี้แหละ ปรองพื้ชมา ไม่เคี้ยวหน่อ ! ”
อธิบาย ง่าย ๆ ชัดแจ้ง ; พอ
เกิดแล้วก็ ไปเรื่อย เป็นธรรมดา

ดูรูปช่อดอก อหิงสา
มันเกิด, ผลิ แล้วก็ด้วย ลืมตาอัน
เขียนเช่นนี้ เขียนด้วยรูป อยู่
๕ ครั้งแล้ว นอกนั้นก็ยังไม่พองกัน

แต่สี รูปสีไม่ สดใส ; แปลก !
ถ้า สีขาว ก็คือสีของ กิ่ง ปรองแต่นั้น
มีสีปรองแต่นั้น ทั่วทั้งดอก ; สีก็สีอ่อน
สีอ่อน ด้วย หรือไม่มี, มัน ไม่เป็นประเภท ๑

พ. ธรรมสาร

การศึกษาที่แท้จริง

ควรทำให้เกิดมี :-

(ตามทัศนะของพุทธบริษัท)

ความไม่มีวิกฤตกาลในโลก (อย่างที่กำลังมี)

ความที่ไม่มีใครติดยาเสพติด

การไม่ขัดแย้งทะเลาะวิวาทกันด้วยการศึกษา

ความไม่บ้ากามารมณ์

ความไม่เอาสิ่งลามกอนาจารมาเป็นศิลป์

ความมั่นคงแห่งสถาบันผู้มีพระคุณ (บิคามารคาครบาอาจารย์)

ความรู้จักมีสถาบันอันศักดิ์สิทธิ์แท้จริง (ชาติ - ศาสนา - มหาษัตริย์)

ความขะแยงต่ออบายมุข ทุกชนิด

การกินอยู่แต่พอดี

พลวัจน์ใจในการสร้างโลกศรีอารยเมตไตรย

การช่วยให้รอดในทุกความหมาย, (ทางกาย - วิญญาณ - ของมนุษย์ชาติ)

ความสมบูรณ์แห่งความเป็นมนุษย์ ในความหมายที่แท้จริง

การได้สิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้

ความรู้ประสีประสา (รู้ภาสึภาสตามทีคุณยายเรียก)

ความก้าวหน้าของชีวิต ที่เต็มตามความหมายของคำว่า "ชีวิต"

ความถูกต้องทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของมนุษย์

การสร้างรากฐานที่ถูกต้องของวัฒนธรรมประจำชาติมนุษย์

การได้อนุชนที่สามารถสืบต่อมรดกมนุษย์ธรรมที่ยั่งยืนไป

ความถูกต้อง ทั้งทางกาย ทางจิต ทางสติปัญญา

ความรู้ในทัวชีวิต จากทัวชีวิต ผ่านทัวชีวิต

ความรู้ทั้งจากการเรียน การกระทำ การเสวยผล

ความสามารถในการค้นหา ก่อสร้าง สร้างสรร

ความสงบสุข ทั้งส่วนตนและสังคม ในขณะที่ทำหน้าที่การงาน

ในที่สุด คือ ได้ถึงอมตธรรม หรือชีวิตนิรันดร.